

ЗАТВЕРДЖЕНО
Директор ЗПО «ДПТК»
Олександр СТРИЛЕЦЬ
«28» серпня 2026 р.
ПОГОДЖЕНО
Заступник директора НДР ЗПО «ДПТК»
Світлана ГОРДІЄНКО

**АКАДЕМІЧНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
З ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІОЛОГІЯ»
Спеціальність: G19 Будівництво та цивільна інженерія**

**МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНА
СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА**

**ЛЕКЦІЯ 1. СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА ПРО СУСПІЛЬСТВО: ОБ'ЄКТ, ПРЕДМЕТ,
СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ СОЦІОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ В УМОВАХ
ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Вступ. Інженерія та суспільство: точки перетину у просторі будівництва

Для фахівців у галузі будівництва та цивільної інженерії розуміння опору матеріалів, теоретичної механіки, геодезії та технології зведення будівель є фундаментальним. Однак жодна інфраструктурна система, житловий комплекс чи інженерна споруда не існують у вакуумі. Архітектура та будівництво створюються людьми і для людей. Здобуваючи фахову освіту, майбутній інженер-будівельник, виконроб або керівник будівельного проєкту має усвідомлювати, що будь-яка будівельна організація чи процес урбанізації — це насамперед складний соціальний механізм.

Сучасний етап розвитку вимагає від фахівця не лише технічної грамотності у читанні креслень, але й глибокого розуміння закономірностей функціонування суспільства, вміння аналізувати соціальні відносини та ефективно керувати багатoproфільними трудовими колективами на будівельному майданчику. Саме це завдання виконує соціологія — наука, що озброює нас інструментарієм для розуміння соціальної реальності простору, в якому ми живемо та який конструємо.

Розділ 1. Передумови виникнення соціології в контексті індустріальної революції та урбанізації

Соціологія як самостійна академічна дисципліна має відносно коротку історію, але довге минуле. Офіційно назву «соціологія» запровадив у 1838 році французький філософ Огюст Конт, утворивши поняттєве зрощення з латинського слова «socius» (громада, суспільство) і грецького «logos» (мудрість, знання).

Виникнення цієї науки не було випадковим явищем кабінетних філософів; воно стало потужною інтелектуальною відповіддю на колосальний суспільний злам, спричинений революціями XVIII століття, зокрема Великою французькою революцією та Індустріальною революцією. Перехід від традиційного аграрного суспільства до модерного, індустріалізованого супроводжувався масовою урбанізацією та докорінними змінами у способах виробництва.

Цей процес мав безпосередній будівельний та інфраструктурний вимір. Індустріалізація вимагала зведення гігантських фабрик, заводів та масового житла для робітників. Міста

перетворилися на будівельні майданчики, що призвело до концентрації великих мас людей (робочої сили), забезпечивши небачену раніше просторову (горизонтальну) мобільність. Водночас ця хаотична урбанізація та індустріалізація породжували нові, гострі соціальні проблеми: жорстку експлуатацію на будівництвах та мануфактурах, розпад традиційних сільських спільнот, відчуження працівників та небувале зростання соціальної напруги в перенаселених містах. Суспільство потребувало раціонального керівництва та планування простору, підстави якого повинна була забезпечити нова наука, що спирається на емпіричні факти та закони — соціологія.

Розділ 2. Об'єкт і предмет соціологічного пізнання: системний підхід

Для чіткого наукового позиціонування соціології як дисципліни необхідно чітко розмежувати її об'єкт та предмет.

- **Об'єктом соціологічного пізнання** виступає суспільство як цілісна соціальна реальність. Проте сучасна соціологія відходить від повсякденного ототожнення суспільства виключно з населенням конкретної держави чи простою популяцією індивідів. Суспільство розуміється як особливий рід реальності, поле соціальних відносин у безперервному процесі становлення, де індивіди поєднані різноманітними зв'язками, структурними залежностями та спільною культурою. Наприклад, сучасне місто — це не просто скупчення бетону та асфальту, це об'єктивна соціальна мережа взаємодій.
- **Предметом соціології**, на відміну від об'єкта, є специфічний кут зору, під яким досліджується ця соціальна реальність. Предметом є соціальні дії, соціальні відносини, соціальні інститути та об'єктивні закономірності їхнього функціонування й розвитку. Якщо психологію цікавить внутрішній світ людини, то соціологія вивчає, як соціальні позиції (наприклад, статус головного архітектора, інженера-проектувальника чи лінійного робітника) та культурні правила формують поведінку людей в будівельних організаціях.

Розділ 3. Соціологія як мультипарадигмальна наука

Оскільки соціальна реальність багатовимірна (як складна багатоповерхова споруда), вона не може бути вичерпно описана однією універсальною теорією. Тому соціологія є мультипарадигмальною наукою, що спирається на кілька базових макро- та мікросоціологічних підходів:

- **Структурно-функціональний аналіз (Е. Дюркгайм, Т. Парсонс):** Розглядає суспільство як складну систему, подібну до живого організму (або несучого каркаса будівлі), де кожен елемент (інститут) виконує певну функцію для підтримання стабільності та рівноваги. У цьому контексті будівельна галузь та просторове планування виконують життєво важливу функцію адаптації, створюючи фізичне середовище для координації всіх інших підсистем соціуму (житло, виробництво, відпочинок).
- **Теорія соціального конфлікту (К. Маркс, Р. Дарендорф):** Акцентує увагу на тому, що суспільство пронизане нерівністю, конкуренцією та боротьбою за обмежені ресурси (владу, багатство, престиж, землю під забудову). Розвиток суспільства розглядається через призму вирішення конфліктів, що є вкрай актуальним для розуміння соціально-трудових відносин на будівельних підприємствах та механізмів стратифікації міського простору (наприклад, елітні райони проти індустріальних околиць).
- **Символічний інтеракціонізм (Дж. Г. Мід, Ч. Кулі):** Фокусується на мікрорівні — на повсякденних взаємодіях (інтеракціях) індивідів. Цей підхід аналізує, як люди надають значення своїм діям та символам у процесі комунікації, як формується їхнє соціальне «Я» (ідентичність). Це є ключем до побудови ефективної комунікації в трудовому

колективі будівельників, читання професійних символів (креслень, знаків безпеки) та розуміння корпоративної етики.

Розділ 4. Трирівнева структура соціологічного знання

Сучасна соціологія характеризується чіткою ієрархічною структурою, яка дозволяє переходити від найвищих теоретичних абстракцій до розв'язання конкретних виробничих та інфраструктурних завдань.

1. **Фундаментальна соціологія (Загальна соціологічна теорія):** Вивчає найбільш загальні закони розвитку суспільства, формує концептуальний апарат науки (наприклад, загальні поняття глобалізації, соціальної структури, культури).
2. **Галузеві соціологічні теорії (Теорії середнього рівня):** Концепція, яку запропонував видатний американський соціолог Роберт Мертон. Це теорії, які досліджують закономірності розвитку окремих сфер суспільного життя. Для спеціальності «Будівництво та цивільна інженерія» визначальними є:
  - *Соціологія міста (Урбаністична соціологія)* — вивчає просторову організацію соціального життя.
  - *Соціологія організацій* — аналіз будівельних трестів та компаній як складних соціальних систем.
  - *Соціологія праці та управління* — дослідження мотивації робітників, соціально-трудових відносин на будмайданчику, лідерства виконробів.
3. **Прикладна (емпірична) соціологія:** Базується на розробці програм досліджень та зборі конкретних фактів за допомогою спеціалізованих методів (анкетування, інтерв'ю, контент-аналіз, фокус-групи). Це той практичний інструментарій, який необхідний сучасному інженеру для оцінки потреб мешканців нового мікрорайону, вивчення думки громади перед початком забудови або аналізу задоволеності персоналу будівельної компанії.

Розділ 5. Функції соціології в умовах демократичних трансформацій та транзитивного суспільства

Українське суспільство перебуває у стані глибоких інституційних та культурних змін, які соціологи називають транзитивними (перехідними). Формування вільного демократичного суспільства, утвердження верховенства права та подолання посткомуністичної культурної травми вимагають науково обґрунтованого підходу у всіх сферах, включно з цивільною інженерією. У цьому макроконтексті соціологічне знання виконує такі функції:

- **Пізнавальна (гностична):** Об'єктивний аналіз соціальної реальності, верифікація фактів, викриття міфів та подолання етноцентризму чи упереджень.
- **Прогностична:** Здатність на основі наукових моделей передбачати майбутні тенденції розвитку. Наприклад, прогнозування нестачі кваліфікованих інженерних та робітничих кадрів на будівництві через посилення трудової еміграції, або прогнозування демографічних криз, що вплинуть на попит у сфері житлового будівництва.
- **Практично-перетворювальна:** Надання науково обґрунтованих рекомендацій для управлінських рішень як на рівні державної житлової політики, так і на рівні корпоративного менеджменту девелоперських компаній.
- **Світоглядно-освітня:** Формування громадянської зрілості, соціальної відповідальності та цінностей толерантності, необхідних для створення інклюзивного, безбар'єрного архітектурного середовища в суспільстві.

Розділ 6. Соціологічна уява та соціальна відповідальність інженера

Успішне засвоєння соціологічної теорії веде до формування особливої розумової навички, яку американський соціолог Чарльз Райт Міллз окреслив як «соціологічну уяву». Соціологічна уява — це здатність індивіда розуміти нерозривний зв'язок між власною біографією та широкими історичними тенденціями, вміння бачити у повсякденних, локальних явищах прояв глобальних соціальних закономірностей.

Для фахівця будівельної галузі володіння соціологічною уявою означає глибоке усвідомлення того, що:

- Технічні проблеми, зриви строків здачі об'єктів чи девіантна поведінка робітників на об'єкті часто мають глибоке соціальне коріння (стан аномії в суспільстві, низька культура праці, відсутність дієвого соціального контролю та справедливої мотивації).
- Будівельні проекти та інфраструктурні комунікації безпосередньо впливають на горизонтальну та вертикальну соціальну мобільність суспільства, формуючи доступ людей до благ.
- Професійна діяльність інженера відбувається в мультикультурних та інклюзивних колективах, де застосування сучасного етичного управління та етики спілкування є необхідною умовою психологічної стійкості (резильєнтності) та соціальної безпеки працівників.

Висновки

Соціологія не є абстрактною теоретичною дисципліною; вона виступає фундаментальною базою для розуміння соціальних систем та відносин. Для майбутнього фахівця спеціальності «Будівництво та цивільна інженерія» опанування об'єкта, предмета та мультипарадигмальної структури соціології є обов'язковим кроком до формування глибокої соціальної відповідальності. Інженер, який володіє соціологічною уявою, здатен не лише проектувати та зводити складні інфраструктурні об'єкти, але й успішно управляти трудовими колективами, вирішувати соціально-трудова конфлікти та виступати активним суб'єктом сталого розвитку, архітектором не лише будівель, а й демократичного суспільства.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ 1

1. Як Індустріальна революція та процеси масової урбанізації вплинули на виникнення соціології як самостійної науки у XIX столітті?
2. У чому полягає принципова різниця між об'єктом та предметом соціологічного пізнання в контексті дослідження будівельної організації?
3. Охарактеризуйте три рівні структури соціологічного знання. Які галузеві соціологічні теорії (теорії середнього рівня) є найбільш релевантними для цивільної інженерії?
4. Яким чином теорія соціального конфлікту (К. Маркс, Р. Дарендорф) пояснює суперечності, що виникають під час реалізації масштабних девелоперських проєктів у міському середовищі?
5. Що таке «соціологічна уява» за Ч. Р. Міллзом, і як ця навичка допомагає інженеру-будівельнику в управлінні трудовим колективом під час економічної кризи?

ЛЕКЦІЯ 2. СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА, СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ, НЕРІВНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ

Вступ. Соціальний вимір будівельної інфраструктури та міського простору

Для майбутніх інженерів-будівельників, архітекторів та керівників проєктів зі спеціальності 192 «Будівництво та цивільна інженерія» вивчення соціальної структури має фундаментальне

значення. Будівельна інфраструктура та архітектурне середовище — це не лише бетон, сталь і скло; це фізичний простір (каркас), який визначає, уможливорює та спрямовує рух і взаємодію людей у суспільстві. Без розвитку житлового та комерційного будівництва неможлива просторова та соціальна мобільність населення, яка є базовою умовою функціонування сучасного демократичного суспільства.

Розуміння того, як суспільство поділене на класи та верстви, які чинники визначають престиж професії та як працюють «соціальні ліфти», дозволяє інженерам-будівельникам не лише усвідомити власне місце в суспільній ієрархії, але й ефективно керувати кадровим потенціалом (від лінійних різноробів до висококваліфікованих проєктувальників) в умовах сучасних економічних викликів та необхідності масштабної повоєнної відбудови.

Розділ 1. Поняття соціальної структури та її базові елементи на будівельному майданчику

У повсякденному мисленні суспільство часто уявляється як проста сукупність людей. Однак соціологічний підхід вимагає абстрагування від індивідів та перенесення фокусу на мережу зв'язків між ними. Сучасне абстрактне поняття соціальної структури бере свій початок від ідей класика німецької соціології Георга Зіммеля, який запропонував трактувати соціологію як своєрідну «соціальну геометрію».

Соціальна структура — це чиста конфігурація, форма різноскерованих соціальних відносин, яка існує незалежно від того, між якими конкретно людьми ці відносини виникають. Як архітектор проєктує несучий каркас будівлі, що тримає все навантаження, так соціолог бачить у суспільстві стійкі схеми відносин: ієрархію, співпрацю, домінування або підлеглість.

Базовими елементами соціальної структури є:

- **Соціальні позиції (статуси):** Чітко окреслені та названі в культурі типові місця в суспільстві, які можуть займати різні особи (наприклад, статуси генерального директора будівельного тресту, головного інженера проєкту, виконроба, муляра чи кранівника).
- **Соціальні ролі:** Набір нормативно окреслених прав і обов'язків, приписаних до певної позиції, незалежно від індивідуальних рис виконавця. Від головного інженера-проєктувальника очікують гарантування надійності та безпеки конструкцій, а від робітника — суворого дотримання технологічного процесу та охорони праці.
- **Соціальні групи:** Сукупності людей, між якими існує об'єктивний, суб'єктивний та біхевіоральний (поведінковий) зв'язок, і які взаємодіють між собою частіше та інтенсивніше, ніж з особами ззовні (наприклад, комплексна будівельна бригада, колектив архітектурного бюро або профспілка будівельників).

Складна мережа взаємопов'язаних соціальних статусів та груп формує каркас суспільства (подібно до того, як арматурна сітка тримає монолітний бетон), забезпечуючи його стійкість у часі, навіть коли конкретні індивіди на будівельному майданчику змінюють один одного.

Розділ 2. Соціальна нерівність та теорії соціальної стратифікації в індустрії

Фундаментальним фактом будь-якого суспільства є те, що люди не є рівними. Однак соціологію цікавить не індивідуальна чи біологічна нерівність (хтось вищий, хтось сильніший фізично), а саме соціальна нерівність. Соціальна нерівність стосується нерівного доступу або

неоднакових шансів доступу до суспільно цінованих благ, що впливає із належності індивіда до певних груп або займання ним певних соціальних позицій.

У кожному суспільстві існують блага, яких усі прагнуть, але запаси яких обмежені. Соціологія виокремлює чотири головні критерії (виміри) стратифікації:

1. **Багатство (дохід):** Доступ до матеріальних благ, який необхідний не лише для виживання, але й для задоволення культурних та споживчих потреб. У будівельній індустрії розрив у доходах між власником великої девелоперської компанії та лінійним різноробом яскраво ілюструє цей вимір нерівності.
2. **Влада:** Здатність нав'язувати свою волю та приймати зобов'язувальні рішення щодо інших. Влада є обмеженим благом, оскільки вона існує лише тоді, коли одні наказують, а інші підпорядковуються (чітка ієрархія відносин між замовником, генпідрядником та дрібними субпідрядниками на об'єкті).
3. **Престиж:** Суспільна повага, визнання та слава. Престиж професії (наприклад, інженера-конструктора чи головного архітектора) є важливим фактором стратифікації. Якби всі професії на будові були однаково шанованими, поняття престижу втратило б сенс.
4. **Освіта:** Доступ до знань і компетенцій, що в сучасному суспільстві (і особливо у високотехнологічному будівництві) є головним інструментальним благом, необхідним для здобуття багатства, влади та престижу.

Соціальна стратифікація (розшарування) — це ієрархія соціальних верств із більшими чи меншими шансами доступу до цих цінованих благ. Суспільство нагадує багаторівневу драбину (або багатоповерховий хмарочос), де кожна соціальна група займає певну сходинку (або поверх).

Розділ 3. Соціальні класи, верстви та формування середнього класу у будівництві

Для концептуалізації соціальної нерівності соціологи використовують різні моделі. Класичною є полярна (дихотомічна) модель соціальних класів, запропонована Карлом Марксом. Згідно з цією теорією, центральною сферою є економіка та відносини власності. Суспільство поділяється на два класи: власників засобів виробництва (капітал, будівельні корпорації, земля під забудову) та найманих працівників, позбавлених власності, які змушені продавати свою робочу силу на ринку праці.

Проте сучасне суспільство є набагато складнішим. Макс Вебер розширив розуміння стратифікації, ввівши поняття «стану» або соціальної верстви. Соціальні верстви — це категорії людей, які займають подібні місця в ієрархіях стратифікації і, як наслідок, об'єднані схожим рівнем і стилем життя, типовою ідеологією та звичаями. Наприклад, цехове "братерство" сертифікованих інженерів-будівельників чи архітекторів формує окрему соціальну верству зі своєю професійною етикою, нормами та стилем життя.

В умовах ринкової економіки та демократичної правової держави критично важливим є формування середнього класу. Середній клас об'єднує широку групу людей, які працюють у професіях, що вимагають високої кваліфікації та освіти (інженери-будівельники, архітектори, технологи, керівники проєктів, кошторисники, виконроби, власники малого будівельного бізнесу). Вони мають гідний матеріальний рівень, хоч і не належать до еліти. Середній клас виступає міцним фундаментом і гарантом соціальної стабільності та економічного зростання

держави. Розвиток підприємств цивільної інженерії безпосередньо сприяє розширенню середнього класу, оскільки ця наукомістка галузь потребує висококваліфікованих технічних фахівців з відповідним рівнем оплати праці.

Розділ 4. Соціальна мобільність та її канали в інженерній кар'єрі

Структура суспільства не є статичною (це не застиглий бетон); люди постійно переміщуються між соціальними позиціями. Таке переміщення називається соціальною мобільністю. Соціологія розрізняє кілька її ключових видів:

- **Вертикальна мобільність:** Переміщення індивіда або групи між щаблями стратифікаційних ієрархій. Вона може бути висхідною (просування по службі від лінійного майстра до головного інженера чи директора девелоперської компанії, соціальне зростання) або низхідною (соціальна чи професійна деградація, втрата посади через некомпетентність чи економічну кризу).
- **Горизонтальна (просторова) мобільність:** Переміщення в географічному або соціальному просторі без зміни стратифікаційного статусу (наприклад, перехід інженера з однієї будівельної компанії до іншої на аналогічну посаду, переїзд будівельної бригади на інший об'єкт, або масштабна трудова міграція будівельників за кордон).
- **Внутрішньопоколіннєва мобільність:** Зміна статусу індивіда протягом його власного життя (успішне кар'єрне зростання фахівця від випускника будівельного коледжу до власника проектного бюро).
- **Міжпоколіннєва мобільність:** Зростання або деградація індивіда порівняно з соціальним статусом його батьків (наприклад, батько працював простим муляром, а син здобув вищу інженерну освіту і став головним архітектором міста).

Суспільства, які забезпечують широкі можливості для вертикальної мобільності, називаються відкритими. Шляхи, якими індивіди підіймаються соціальною драбиною, називаються каналами соціальної мобільності (або «соціальними ліфтами»). У сучасному технологічному суспільстві головним і найбільш легітимним каналом мобільності є якісна фахова та вища будівельна освіта, що дозволяє реалізувати принципи меритократичної справедливості — винагородження особи відповідно до її реальних знань, умінь та заслуг перед суспільством.

Розділ 5. Роль будівельної індустрії та просторового планування у забезпеченні мобільності

Будівельна галузь, архітектура та урбаністика (просторове планування) відіграють унікальну роль у процесах стратифікації суспільства. Саме через фізичний доступ до якісного житла та інфраструктури формується соціальний простір. Без фізичної можливості проживання (ринку доступного житла) та доступу до комерційних площ просторова та горизонтальна мобільність (міграція, релокація бізнесу, трудова міграція) стає неможливою.

Розвиток нових житлових масивів, зведення мостів та інфраструктурних об'єктів руйнує закриті, ізольовані локальні спільноти, інтегруючи їх у глобальну економіку. Формування доступного житлового фонду, зведення соціальної інфраструктури (школи, лікарні) — усе це стимулює економічну активність та зменшує соціальну напругу і просторову сегрегацію (розділення багатих і бідних районів). Відповідно, просторова мобільність та якість життя, яку забезпечують фахівці цивільної інженерії, є передумовою для мобільності вертикальної:

можливість жити у комфортному міському середовищі та мати рівний доступ до благ безпосередньо впливає на життєві шанси кожного індивіда.

Розділ 6. Соціальна структура українського суспільства в умовах повоєнних трансформацій та відбудови

Аналіз соціальної структури сучасного українського суспільства неможливий без врахування екстремальних умов глобальних викликів та трагічних наслідків збройних конфліктів. Повоєнні трансформації та масштабна національна необхідність у відбудові супроводжуються глибокими змінами в стратифікації:

- **Масові міграційні процеси:** Спричиняють колосальний відтік кваліфікованих кадрів (зокрема з технічних та інженерно-будівельних спеціальностей), що деформує ринок праці та створює гострий кадровий дефіцит на будівельних підприємствах.
- **Поглиблення нерівності та кризова депривація:** Втрата житла, нерухомості та майна мільйонами громадян, зниження загального рівня життя певних груп населення на тлі руйнування базової інфраструктури призводить до надзвичайної структурної напруги та ризику маргіналізації суспільства.
- **Необхідність відбудови середнього класу:** Гарантом відновлення країни виступатиме саме висококваліфікований інженерно-технічний персонал, здатний відбудовувати критичну інфраструктуру, житловий фонд та промислові об'єкти. Для подолання соціальної нерівності та забезпечення постраждалих соціальним житлом держава повинна створювати дієві інституційні механізми: гранти на будівельну освіту, програми перекваліфікації та реінтеграції ветеранів-будівельників, прозору підтримку девелоперського бізнесу та національних програм відновлення.

Висновки

Соціальна нерівність є об'єктивним фактом існування будь-якого суспільства. Проте у вільному демократичному суспільстві ця нерівність має ґрунтуватися не на вроджених привілеях чи незаконній дискримінації, а на прозорих меритократичних принципах — освіті, професіоналізмі та суспільній корисності праці. Для фахівця зі спеціальності «Будівництво та цивільна інженерія» розуміння механізмів соціальної стратифікації, сегрегації міського простору та законів мобільності є критично необхідним компетенційним багажем. Усвідомлюючи свою ключову роль як представника середнього класу та інженера, який безпосередньо керує процесами створення життєвого простору суспільства, він здатен розбудовувати ефективні, соціально справедливі трудові колективи на будівельних майданчиках та робити фундаментальний особистий внесок у повоєнне відновлення стабільного громадянського суспільства України.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ 2

1. Що таке соціальна структура суспільства та які її базові елементи (статуси, ролі, групи) існують на сучасному будівельному підприємстві?
2. Назвіть і охарактеризуйте чотири головні критерії (виміри) соціальної стратифікації. Як вони проявляються в архітектурно-будівельній галузі?
3. У чому полягає різниця між марксистською дихотомічною моделлю класів та концепцією соціальних верств Макса Вебера?

4. Які існують види соціальної мобільності? Наведіть конкретні приклади висхідної вертикальної та горизонтальної мобільності в кар'єрі інженера-будівельника.
5. Яким чином масштабна післявоєнна відбудова та розвиток будівельної інфраструктури впливають на відновлення середнього класу в Україні?

ЛЕКЦІЯ 3. ОСОБИСТІСТЬ І СУСПІЛЬСТВО: СОЦІОКУЛЬТУРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ, СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС, РОЛЬ І ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА

Вступ. Людський фактор у сфері будівництва та цивільної інженерії

Для фахівців спеціальності «Будівництво та цивільна інженерія» розуміння техніко-експлуатаційних характеристик будівельних матеріалів, розрахунку несучих конструкцій та технології зведення споруд є критично важливим, проте будь-яка архітектурна чи інфраструктурна система проєктується і зводиться людиною. Надійність найміцнішого бетону та ідеально розрахованого металокаркасу нівелюється, якщо ігнорується «людський фактор» на будівельному майданчику.

Здобуваючи фахову освіту, майбутній інженер-проектувальник, виконроб, кошторисник чи керівник девелоперської компанії повинен глибоко усвідомлювати, що кожен працівник (від різнороба до головного архітектора) — це насамперед складна особистість із власною багаторівневою системою цінностей, мотивацій та соціальних очікувань. Розуміння того, як людина інтегрується в суспільство (соціалізується), як вона виконує свої професійні ролі та чому іноді свідомо порушує правила (девіантна поведінка), є фундаментальною умовою для забезпечення охорони праці на висотних об'єктах, створення здорового психологічного клімату в будівельній бригаді та ефективного, безперебійного управління багатомільйонним проєктом.

Розділ 1. Соціологічний підхід до особистості та процес соціалізації інженера-будівельника

У класичній соціології особистість розглядається не як суто біологічна чи психологічна даність (набір інстинктів чи темперамент), а як складний продукт соціальної взаємодії та інтеріоризації (внутрішнього засвоєння) культурних норм і цінностей. Людина народжується лише як біологічний індивід, а повноцінною особистістю стає виключно в процесі соціалізації.

Соціалізація — це безперервний, багатоетапний процес, завдяки якому індивід пристосовується до способу життя своєї групи та ширшого суспільства, активно вивчаючи правила, норми, цінності та ідеї, що містяться в культурі. Через соціалізацію суспільство немовби «ліпить» та конструює людину, передаючи їй соціальний досвід та багату культурну спадщину попередніх поколінь.

Процес соціалізації поділяється на кілька ключових етапів та здійснюється за допомогою специфічних агентів та інститутів:

- **Первинна соціалізація:** Відбувається в ранньому віці в межах первинних неформальних груп (насамперед у сім'ї, серед найближчих родичів та однолітків). Саме тут закладаються фундаментальні моральні норми, базові комунікативні навички, картина світу та мова.
- **Вторинна соціалізація:** Процес інтерналізації нових, складніших культурних та професійних взірців, з якими людина стикається протягом усього свідомого життя у вторинних, формальних групах (школа, профільний університет, будівельний трест, засоби масової інформації, професійні асоціації).
- **Випереджувальна (антиципаційна) соціалізація:** Наслідування норм, лексики і цінностей тієї групи, до якої індивід ще фактично не належить, але палко прагне належати (позитивної референтної групи). Наприклад, студент-будівельник, який ще

під час навчання починає цікавитися інноваціями в BIM-проектуванні та спілкуватися мовою професійних архітекторів.

Для здобувачів освіти за спеціальністю «Будівництво та цивільна інженерія» критичне, доленосне значення має соціокультурна та первинна професійна соціалізація. Вона передбачає засвоєння не лише суто технічних знань (наприклад, норм ДБН чи СНіП), але й жорсткої корпоративної культури, етики професійного спілкування та усвідомлення колосальної соціальної відповідальності інженера-будівельника за людські життя. Майбутній фахівець вчиться працювати в команді, переймає професійний етос та суворі норми техніки безпеки, що формують його як компетентного, надійного суб'єкта соціально-трудових відносин в індустрії.

Розділ 2. Соціальний статус та соціальна роль особистості в будівельній ієрархії

Інтегруючись у суспільство та виробничі колективи, кожна людина займає в них певне чітке місце. Це місце визначається через базове соціологію поняття соціального статусу. Соціальний статус (соціальна позиція) — це чітко окреслене в культурі типове місце в суспільстві, яке може займати людина, і яке визначає її приналежність до певної соціальної групи чи макро-страти.

Сучасна соціологія розрізняє два основні види статусів:

- **Приписаний (вроджений) статус:** Нав'язується особі суспільством об'єктивно, абсолютно незалежно від її волі, бажань чи докладених зусиль (вік, стать, раса, національність, соціальне походження).
- **Набутий (досягнений) статус:** Створюється за власним свідомим рішенням індивіда в результаті його цілеспрямованих дій, старань, подолання перешкод та здобутої кваліфікації (наприклад, статуси сертифікованого інженера-проектувальника, головного архітектора проєкту (ГАП), керівника девелоперської компанії, майстра монолітних робіт).

З кожним статусом нерозривно, як тінь, пов'язана соціальна роль — специфічний набір прав і обов'язків, жорстких нормативних очікувань суспільства щодо того, як має поводитися людина, що займає певну соціальну позицію. Роль — це динамічний, поведінковий аспект статусу. Наприклад, від головного інженера будівельного проєкту суспільство очікує найвищої технічної компетентності, кришталевої відповідальності за міцність зведених конструкцій, дотримання етичних стандартів та безумовного забезпечення безпеки майбутніх мешканців чи працівників.

Рольові конфлікти на виробництві Сучасна людина одночасно має цілий конгломерат різноманітних статусів (наприклад: інженер, батько, керівник бригади, член профспілки), що в реальному житті неминуче призводить до серйозних напружень.

- **Міжрольовий конфлікт** виникає, коли законні вимоги однієї ролі прямо суперечать вимогам іншої (наприклад, необхідність керівника проєкту працювати понаднормово на об'єкті під час заливки бетону жорстко конфліктує із його сімейними обов'язками батька).
- **Внутрішньорольовий конфлікт** виникає, коли до однієї й тієї ж ролі висуваються взаємовиключні, суперечливі очікування з боку різних соціальних партнерів (наприклад, інвестор-замовник вимагає від виконроба максимальної швидкості зведення поверхів і здешевлення матеріалів, а державні стандарти ДБН, інспектори технагляду та професійна совість вимагають максимальної ретельності, витримки технологічних пауз та якості бетону).

Способи ефективного вирішення таких руйнівних конфліктів у будівельному середовищі включають чітку юридичну регламентацію посадових інструкцій, встановлення безапеляційних пріоритетів (де життя людей та безпека завжди мають переважати над фінансовою економією чи швидкістю) та використання механізмів рольової дистанції —

здатності індивіда критично оцінювати і відділяти власне «Я» від автоматичного виконання нав'язаної, можливо неетичної, ролі.

Розділ 3. Соціальний контроль та його механізми на будівельному об'єкті

Жодне суспільство чи складний виробничий організм не може довго існувати без суворого дотримання порядку та злагодженої узгодженості дій його членів. Для забезпечення бездоганного виконання соціальних ролей та дотримання норм технічної культури застосовується соціальний контроль — розгалужена система соціальних санкцій (позитивних та негативних), а також діяльність уповноважених агентів та інститутів, які ці санкції легітимно застосовують.

Соціальний контроль у суспільстві здійснюється у двох фундаментальних формах:

- **Внутрішній контроль (самоконтроль):** Є найбільш бажаним і стійким результатом успішної професійної соціалізації. Культурні та інженерні норми настільки глибоко інтерналізовані (органічно вбудовані в особистість як її психологічне «Супер-его»), що найменше порушення правил викликає в індивіда сильне почуття провини, сорому або екзистенційної тривоги. Інженер-конструктор, який перераховує навантаження на перекриття тричі не тому, що боїться перевірки прокуратури, а через внутрішнє переконання у своїй місії зберігати людські життя, керується виключно самоконтролем.
- **Зовнішній контроль:** Застосування суспільством чи організацією заохочувальних або каральних санкцій до індивіда.
  - *Неформальні санкції:* Спонтанні, емоційні реакції найближчого робочого оточення (похвала від старшого майстра, повага бригади, або ж навпаки — осуд, глузування за «халтуру», жорстка соціальна ізоляція від колективу).
  - *Формальні санкції:* Застосовуються спеціалізованими інституціями за чіткою, юридично закріпленою процедурою (виписування премії, підвищення по службі, або догана, штраф, звільнення, позбавлення кваліфікаційного сертифіката, кримінальна відповідальність за обвал конструкції).

На підприємствах будівельної галузі зовнішній формальний контроль (перевірки Державної інспекції архітектури та містобудування, авторський нагляд, контроль служби охорони праці на висотних об'єктах) є абсолютною основою інфраструктурної та екологічної безпеки.

Розділ 4. Девіантна поведінка: причини, форми та наслідки в індустрії

Девіація (відхильна поведінка) — це поведінка індивіда, що суттєво не узгоджується із затвердженими суспільними правилами (законами, нормами та моральними цінностями), які є загальнообов'язковими в конкретній ситуації.

У будівельній та цивільній інженерії девіантна поведінка (свідоме порушення будівельних норм, ігнорування протоколів роботи на висоті без страховки, корупція під час виграшу тендерів, використання неякісного цементу, перебування на будмайданчику в стані алкогольного сп'яніння) має катастрофічні наслідки для соціуму, неминуче призводячи до високого травматизму, обвалів будівель та колосальних економічних збитків.

Чому люди (працівники) вдаються до девіації? Видатний американський соціолог Роберт Мертон блискуче пояснює це через власну теорію аномії — стану глибокого нормативного хаосу та безнормності. Згідно з Мертоном, девіація виникає як закономірний наслідок гострої розбіжності між нав'язаними суспільством ідеалами (наприклад, матеріальний успіх, швидке збагачення) та легальними інституційними засобами їх досягнення. Він виділив чітку типологію індивідуальних адаптацій (форм девіації):

1. **Інновація:** Прийняття суспільних цілей (збагачення), але цинічне використання нелегальних, обхідних, кримінальних шляхів для їх досягнення (наприклад, крадіжка

та продаж «наліво» дорогої арматури з об'єкта, фальсифікація актів виконаних робіт, відкати за підряди).

2. **Ритуалізм:** Сліпе, бюрократичне дотримання норм із повною втратою розуміння кінцевої мети процесу (наприклад, виконроб зводить стіну за застарілим і очевидно помилковим кресленням, ігноруючи прихований дефект, з мотивацією «я просто роблю, як написано на папері, безпека мене не обходить»).
3. **Ретритизм (відступництво):** Тотальна відмова і від соціальних цілей, і від норм (повна маргіналізація особистості, вживання алкоголю чи наркотичних речовин безпосередньо в робочий час на будівельному майданчику).
4. **Бунт:** Агресивне відкидання існуючих цілей і норм та активна спроба насильно замінити їх новими (що може бути як деструктивним явищем — стихійні страйки з псуванням техніки, так і конструктивним поштовхом до модернізації вкрай застарілої системи управління в будівельному тресті).

Наслідки девіантної поведінки часто фатально поглиблюються через психологічний механізм стигматизації (клеймування), коли суспільство настільки різко і безкомпромісно відкидає порушника, що блокує йому будь-які шляхи для легального виправлення, тим самим штовхаючи його на шлях вторинної (повторної) девіації та рецидиву злочинів.

Типологія девіантності Роберта Мертона

Тип адаптації	Культурні цілі (Прийняття/Відмова)	Інституціоналізовані засоби (Прийняття/Відмова)	Приклад у транспортній галузі
Конформізм	✓	✓	Машиніст поїзда, який працює згідно з усіма протоколами безпеки та розкладом, щоб транспортувати пасажирів вчасно та безпечно.
Інновація	✓	✗	Водій автобуса, який їздить необережно або пропускає перевірку транспортного засобу, щоб досягти суворих цілей ефективності або бонусів.
Ритуалізм	✗	✓	Бюрократичний чиновник з транзиту, який забезпечує виконання застарілих правил розкладу, ігноруючи оперативну ефективність для забезпечення дотримання процедури.
Ретретизм	✗	✗	Незадоволений транспортний механік, який по суті звільняється ментально, виконуючи технічне обслуговування обслуговування погано або зовсім не виконуючи його, стаючи вкрай ненадійним.
Бунт	✗ і створення нових	✗ і створення нових	Транспортні працівники, що страйкують, намагаючись замінити існуючу систему, мотивовану прибутком, на кооператив, що належить працівникам і орієнтований на громаду.

Розділ 5. Адаптація особистості до нових викликів. Trauma-Informed підхід у будівництві

Сучасне українське суспільство зазнає колосального, безпрецедентного стресу через руйнівний вплив воєнних дій, економічної нестабільності, постійних обстрілів інфраструктури та вимушеної масової міграції. У цих екстремальних кризових умовах традиційні, мирні механізми соціалізації дають збій, а рівень виробничих девіацій та соціальних конфліктів у будівельних бригадах може різко зростати. Відтак, перед інженерами стоїть надскладне завдання забезпечення соціальної стійкості (резильєнтності) суспільства та глибокого дослідження факторів адаптації особистості до нових викликів.

Для майбутніх керівників будівельних компаній та виконробів критично важливим стає створення інклюзивного середовища та обов'язкове впровадження trauma-informed підходу (підходу, обізнаного з травмою). Будівельний майданчик — це зона екстремальних сенсорних

подразників (гучні звуки палєбїйних машин, падіння металу, пил, крики, сильні вібрації). Цей підхід передбачає:

- **Розуміння впливу травми:** Глибоке усвідомлення керівництвом того, що бойовий чи тяжкий стресовий досвід (особливо у ветеранів, що повертаються на будівництво, та осіб, які втратили дім через війну) кардинально впливає на поведінку, фізіологічні реакції та процеси комунікації працівника.
- **Створення безпечного середовища:** Формування трудового колективу на непорушних засадах емпатії, взаємоповаги та мінімізації виробничих тригерів, що провокують конфлікти чи панічні атаки (наприклад, попередження бригади про гучні вибухові роботи або різкі звуки).
- **Підтримка реінтеграції:** Надання всебічної допомоги у відновленні професійних статусів будівельників, адаптації їх до мирного життя та нових технологічних процесів (наприклад, навчання управлінню сучасними екскаваторами з джойстиками замість важелів) на підприємстві без будь-якої стигматизації чи токсичної жалості.

Ефективна професійна адаптація інженера-будівельника також неминуче включає формування стійкої правосвідомості — глибокого внутрішнього переконання у необхідності діяти виключно відповідно до державного законодавства, нормативів ДБН та етичних норм безпеки.

Висновки

Особистість інженера, архітектора чи лінійного працівника будівельної галузі є складним результатом безперервного процесу соціокультурної соціалізації. Розуміння механізмів формування соціальних статусів та рольових очікувань дозволяє ефективно будувати організаційну структуру підприємства, а глибинне знання причин девіантної поведінки є запорукою розробки дієвих систем соціального контролю та безпеки на будівельних об'єктах. В умовах сучасних демократичних трансформацій та масштабного повоєнного відновлення інфраструктури, соціальна відповідальність фахівця вимірюється не лише його технічною експертизою в кресленнях, але й безпосередньою здатністю створювати інклюзивні, психологічно безпечні трудові колективи, керуючись високими етичними стандартами та trauma-informed підходом.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ 3

1. У чому полягає різниця між первинною та вторинною (професійною) соціалізацією інженера-будівельника? Наведіть приклади агентів вторинної соціалізації.
2. Поясніть сутність внутрішньорольового конфлікту на прикладі роботи виконроба або керівника будівельного проєкту.
3. Які формальні та неформальні санкції (механізми соціального контролю) застосовуються на будівельному майданчику для забезпечення дотримання техніки безпеки?
4. Проаналізуйте такі форми девіантної поведінки за Р. Мертоном як «інновація» та «ритуалізм» у контексті порушення державних будівельних норм (ДБН).
5. Чому впровадження trauma-informed підходу (обізнаності з травмою) є критично необхідним для керівників будівельних бригад в умовах повоєнного відновлення та реінтеграції ветеранів?

МОДУЛЬ 2. СОЦІОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ, ПРАЦІ ТА ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У БУДІВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ

ЛЕКЦІЯ 4. СОЦІОЛОГІЯ ТРУДОВИХ КОЛЕКТИВІВ: ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА, АВТОРИТЕТ І СТИЛІ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ БУДІВНИЦТВА

Вступ. Трудовий колектив як рушійна сила будівельної індустрії

Функціонування будівельної галузі та зведення масштабних інфраструктурних об'єктів неможливо уявити виключно як сукупність механічних процесів, постачання бетону, металопрокату чи роботи баштових кранів. Будь-яка будівельна корпорація, девелоперська компанія, архітектурне бюро чи просто комплексна бригада на будмайданчику — це насамперед об'єднання людей, які спільно реалізують надзвичайно складні та відповідальні інженерні завдання.

Для здобувачів фахової передвищої та вищої освіти за спеціальністю 192 «Будівництво та цивільна інженерія» вивчення соціології трудових колективів має першорядне, критичне практичне значення. Розуміння того, як органічно формується організаційна культура, на чому насправді ґрунтується авторитет виконроба чи головного інженера та які стилі управління є найбільш ефективними на різних етапах будівництва, дозволяє майбутнім фахівцям забезпечувати високу продуктивність праці, суворе дотримання прав працівників та безкомпромісний рівень безпеки на об'єкті.

Розділ 1. Соціологія організацій та трудовий колектив як соціальна система

Соціологія організацій виступає як спеціальна (галузева) соціологічна дисципліна, що вивчає фундаментальні закономірності побудови, функціонування та розвитку соціальних організацій. З погляду соціології, соціальна організація — це чітко зінтегрований набір соціальних позицій (статусів) і соціальних відносин, які спільно реалізують якісь важливі соціальні функції та творять своєрідну систему, що відрізняється від інших подібних систем.

Трудовий будівельний колектив є класичним, яскравим прикладом формальної соціальної організації. У ньому індивіди діють не як приватні особи, а як виконавці чітко визначених соціальних ролей (інженер-проектувальник, виконроб, кранівник, монолітник, директор будівельного тресту), чії взаємовідносини жорстко регламентовані інструкціями з охорони праці, ДБН та статутними правилами. Проте поряд із формальною, офіційною структурою (посадовими інструкціями, затвердженим штатним розписом) у колективі завжди, як живий організм, виникає неформальна організація — мережа особистих симпатій, товариських зв'язків та дружби. Ця неформальна мережа може як потужно сприяти досягненню цілей підприємства (взаємовиручка під час авральної заливки бетону), так і серйозно перешкоджати їм (наприклад, через «кругову поруку», коли бригада приховує виробничий брак чи ухиляння від обов'язків).

Групова динаміка в трудовому будівельному колективі проходить кілька закономірних етапів розвитку:

1. **Формування:** Стадія знайомства працівників на новому об'єкті, первинного розподілу ролей та психологічного притирання фахівців один до одного.

2. **Конфліктна стадія (штормінг):** Етап, на якому неминуче виникають перші гострі розбіжності інтересів та конкуренція за вплив або кращі умови праці (наприклад, конфлікт між субпідрядниками різних профілів за робочий простір або доступ до крана).
3. **Нормування:** Вироблення спільних неписаних правил гри, стабілізація міжособистісних відносин у бригаді, ухвалення загальних стандартів якості.
4. **Ефективне функціонування:** Найвища, найбільш продуктивна стадія, коли будівельний колектив працює як єдиний, злагоджений механізм, демонструючи високий рівень психологічної згуртованості та виробничої продуктивності.

Розділ 2. Організаційна культура на підприємствах будівництва

Кожна будівельна корпорація чи проєктна організація формує власне унікальне соціальне середовище, яке визначає, «як тут прийнято працювати і будувати». Організаційна культура на підприємствах будівельної галузі — це складна система спільних норм, глибинних цінностей, професійних традицій та корпоративної етики, які свідомо чи підсвідомо поділяють усі працівники.

Складові організаційної культури в інжинірингу включають:

- **Професійні цінності:** У будівельній галузі фундаментальною, абсолютною цінністю є безпека та надійність споруди. Якщо в культурі підприємства безпека праці на висоті та суворе дотримання технічних регламентів (ДБН) ставляться вище за швидкість закриття актів виконаних робіт чи миттєвий прибуток девелопера, це свідчить про надзвичайно високий рівень корпоративної зрілості.
- **Норми та правила поведінки:** Формальні (правила охорони праці, обов'язкове носіння касок, страхових поясів та спецодягу) та неформальні (взаємодопомога на майданчику, традиція наставництва досвідчених майстрів над новачками-випускниками).
- **Корпоративна етика:** Принципи взаємодії з інвесторами, клієнтами, технаглядом та колегами-субпідрядниками. Для фахівця-будівельника обов'язковим є дотримання найвищих етичних стандартів та прозорості професійної комунікації.
- **Символіка та ритуали:** Фірмовий стиль об'єктів, брендovanі логотипи компанії на техніці та спецодязі, традиційні ритуали (наприклад, святкування перекриття даху будівлі («квітка»), урочисте святкування Дня будівельника). За визначенням соціологів, такі ритуали потужно зміцнюють механічну та органічну солідарність усього колективу.

Сильна, здорова організаційна культура виконує життєво важливу інтегруючу функцію, значно зменшує плинність дефіцитних кадрів і слугує найпотужнішим інструментом неформального соціального контролю, ефективно запобігаючи девіантній поведінці працівників (наприклад, крадіжкам будматеріалів чи халатності під час в'язки арматури).

Розділ 3. Феномен лідерства та формальне керівництво на об'єкті

Успішне, рентабельне функціонування будь-якого будівельного підприємства безпосередньо залежить від якості управління. У соціології критично важливо чітко розрізняти два різні поняття: формальне керівництво та феномен лідерства.

- **Керівник** отримує свої владні prerogative суто формально, згідно зі штатним розписом та наказом інвестора про призначення на об'єкт. Його влада є виключно легальною (законною).
- **Лідер** — це особа, яка отримує владні повноваження спонтанно, «знизу», завдяки щирому визнанню її виняткових особистих якостей, високої професійної компетентності чи харизми з боку самого колективу (бригади).

Видатний соціолог Макс Вебер виокремив три форми легітимації (виправдання) влади, які абсолютно застосовні до управління будівельними трудовими колективами:

1. **Легальна влада:** ґрунтується на приписах закону, будівельних нормах та посадових інструкціях (наприклад, повноваження генерального директора компанії чи головного інженера проекту).
2. **Традиційна влада:** Опірається на звичаї, традиції та вік (наприклад, непохитний авторитет найстаршого, найдосвідченішого майстра в бригаді, до якого всі звертаються за практичною порадою, навіть в обхід молодого виконроба).
3. **Харизматична влада:** Виправдана винятковими особистими якостями (талант переконання, рішучість у кризових ситуаціях, ораторські здібності), які підлеглі вважають надзвичайними і за якими готові йти.

Ідеальною, еталонною для будівельного підприємства є ситуація, коли формальний керівник (виконроб, начальник дільниці) одночасно є визнаним неформальним лідером, тобто гармонійно поєднує легальну владу з особистим глибоким авторитетом (технічною компетентністю та повагою колективу). Якщо ж авторитет керівника є низьким або відсутнім, він змушений покладатися виключно на адміністративний примус і жорсткі каральні санкції, що неминуче і стрімко знижує психологічний клімат і продуктивність на майданчику.

Розділ 4. Типологія стилів управління та їх вплив на ефективність будівництва

Стиль управління — це стійка, характерна система методів, прийомів та форм впливу керівника на трудовий колектив для досягнення цілей організації. Соціологія виділяє три класичні стилі лідерства, кожен з яких має свою специфіку застосування в цивільній інженерії:

1. Авторитарний (автократичний) стиль:

- **Сутність:** Лідер здійснює владу самотійно та монополярно, рішення щодо ходу будівництва ухвалюються одноосібно без консультацій з колективом, завдання розподіляються жорстко, контроль тотальний і безапеляційний.
- **Вплив:** Забезпечує надзвичайно високу дисципліну та максимальну швидкість ухвалення рішень в екстремальних умовах.
- **Застосування в будівництві:** Цілком виправданий і необхідний в антикризовому менеджменті, під час ліквідації аварій (наприклад, загроза обвалу ґрунту в котловані) або при критичних безперервних технологічних процесах (багатодобова заливка фундаментної плити), де необхідна військова точність і беззаперечне, миттєве підпорядкування. Проте в довгостроковій перспективі такий диктат знищує ініціативність інженерів та призводить до високої плинності кадрів.

2. Демократичний стиль:

- **Сутність:** Керівник лише координує, радить і активно залучає інженерно-технічних працівників до процесу ухвалення спільних рішень, виступаючи «першим серед рівних». Оцінка роботи базується на об'єктивних, вимірюваних критеріях якості.
- **Вплив:** Формує високий моральний дух групи, стимулює технічні інновації, підвищує задоволеність працею.
- **Застосування в будівництві:** Найбільш ефективний та бажаний у повсякденній роботі проєктно-конструкторських відділів, при розробці нових інженерних рішень для складних вузлів або оптимізації кошторисів. Демократичний стиль виховує глибоку особисту відповідальність кожного працівника за кінцевий спільний результат.

3. Ліберальний (пермісивний) стиль:

- **Сутність:** Керівник мінімально втручається у виробничий процес, служить групі лише як експерт, постачальник ресурсів чи зовнішній консультант, залишаючи членам колективу повну, абсолютну автономію у прийнятті рішень та розподілі завдань.
- **Вплив:** Заохочує максимальну креативність, але несе величезну загрозу втрати керованості (виникнення аномії) та катастрофічного зниження дисципліни.
- **Застосування в будівництві:** Може бути ефективним лише у вузькоспеціалізованих, елітних групах професіоналів найвищого творчого класу (наприклад, у концептуальних архітектурних чи дизайнерських бюро), але є абсолютно неприпустимим на фізичному будівельному майданчику, де суворі вимоги техніки безпеки та ДБН потребують постійного і жорсткого контролю.

Розділ 5. Професійна комунікація, делегування та психологічний клімат

Важливою, невіддільною складовою успішного управління трудовими колективами у будівництві є особливості професійної комунікації, грамотного делегування повноважень та неухильне дотримання прав робітників.

- **Професійна комунікація:** Керівник будівельного проєкту чи виконроб має досконало володіти навичками чіткого, технічно аргументованого та етичного зворотного зв'язку. Використання нормативної будівельної лексики, повага до підлеглих і відкритість до діалогу запобігають інформаційному вакууму, який на будові часто стає джерелом небезпечних чуток, паніки та зниження мотивації.
- **Делегування повноважень:** Це не просто перекладання чорнової роботи на підлеглих майстрів, а передача їм частини складних інженерних завдань разом із відповідними ресурсами, повноваженнями та відповідальністю. Грамотне делегування розвантажує головного інженера для вирішення глобальних стратегічних завдань і стимулює стрімке професійне зростання лінійного інженерно-технічного персоналу.
- **Психологічний клімат:** Сукупність емоційних та психологічних станів у групі робітників чи проєктувальників. Позитивний психологічний клімат (атмосфера взаємоповаги, взаємовиручки, довіри та психологічної безпеки) є ключовим, вирішальним фактором забезпечення високої якості будівельно-монтажних робіт та безпеки на майданчику. Сильний стрес, хронічна втома, агресивний мобінг, відчуття соціальної несправедливості (депривація) різко підвищують імовірність критичних

помилки під час виконання робіт на висоті або втрати концентрації при управлінні важкою технікою, що прямо і невідворотно загрожує життю людей.

Висновки

Соціологія трудових колективів безпеліційно доводить, що будівельне підприємство чи майданчик є надзвичайно складною соціальною екосистемою, де ефективність роботи залежить не лише від якості цементу чи потужності техніки, а й від глибинних, невидимих соціальних процесів. Майбутній фахівець зі спеціальності «Будівництво та цивільна інженерія» повинен чітко розуміти, що формування сильної, безпеко-орієнтованої організаційної культури, вибір адекватної ситуації стилю управління та побудова власного авторитету на основі бездоганної професійної компетентності та ділової етики є обов'язковими умовами його управлінського тріумфу. Здатність створити здоровий психологічний клімат і забезпечити дотримання прав кожного працівника — це безпосередня, стратегічна інвестиція в загальну безпеку інфраструктури та сталий, прибутковий розвиток будівельної галузі держави.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ 4

1. У чому полягає відмінність між формальною та неформальною структурою трудового колективу на будівельному майданчику?
2. Назвіть основні складові організаційної культури будівельної компанії. Як цінність "безпеки праці" формує таку культуру?
3. За якими трьома формами, згідно з М. Вебером, легітимізується (виправдовується) влада у трудовому колективі?
4. Які переваги та критичні недоліки має авторитарний стиль управління при будівництві складних інфраструктурних об'єктів?
5. Як психологічний клімат та рівень стресу в бригаді безпосередньо впливають на статистику виробничого травматизму у будівництві?

ЛЕКЦІЯ 5. СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ТА КОНФЛІКТИ НА ВИРОБНИЦТВІ: ШЛЯХИ ЇХ ПОПЕРЕДЖЕННЯ Й КОНСТРУКТИВНОГО ВИРІШЕННЯ

Вступ. Соціально-трудова вимір будівельного майданчика та інжинірингової компанії

Функціонування будь-якого будівельного підприємства, девелоперської компанії чи архітектурного бюро спирається не лише на потужну технічну базу, логістику будматеріалів чи багатомільйонний фінансовий капітал інвесторів, а й на надзвичайно складну систему міжособистісних та міжгрупових взаємодій. Для здобувачів фахової освіти за спеціальністю 192 «Будівництво та цивільна інженерія» глибоке розуміння цих процесів є критично необхідним. Будівельна галузь є сферою підвищеного ризику та безперервного, напруженого виробничого циклу, де будь-який збій у соціально-трудова відносинах або відкритий конфлікт у бригаді може призвести не лише до колосальних економічних збитків і зриву термінів здачі об'єкта, але й до катастрофічних наслідків у сфері безпеки праці (аварії на виробництві, обвали конструкцій). Метою цієї лекції є всебічний аналіз сутності соціально-

трудових відносин в умовах ринкової економіки, дослідження природи виробничих конфліктів у будівництві та опанування сучасних соціологічних методів їх конструктивного вирішення.

Розділ 1. Сутність і структура соціально-трудових відносин в умовах ринкової економіки будівництва

У соціології праці соціально-трудові відносини розглядаються як об'єктивно зумовлена система взаємозв'язків і взаємодій між індивідами та соціальними групами у процесі трудової діяльності, спрямована на регулювання якості робочого життя.

В умовах ринкової економіки ці відносини набувають дуже жорсткого, специфічного характеру, оскільки вони формуються на перетині часто діаметрально протилежних інтересів власників засобів виробництва (будівельного капіталу, інвесторів, генпідрядників) та найманих працівників (тих, хто продає свою інтелектуальну чи фізичну робочу силу). Структура соціально-трудових відносин в індустрії охоплює такі базові елементи:

- **Суб'єкти відносин:** Наймані працівники (інженери-проектувальники, виконроби, кранівники, монолітники, геодезисти), роботодавці (власники будівельних трестів, топ-менеджмент девелоперських компаній) та держава (яка виступає суворим регулятором і гарантом дотримання законодавства, ДБН та норм охорони праці через профільні інспекції).
- **Об'єкти відносин:** Заробітна плата, безпека праці при висотних роботах, температурний режим на майданчику, соціальний пакет, можливості професійного зростання та кар'єрного просування від лінійного майстра до керівника проекту.
- **Рівні взаємодії:** Від мікрорівня (щоденні міжособистісні відносини між виконробом та бригадою робітників у котловані) до макрорівня (глобальні галузеві угоди між міністерствами та національними профспілками будівельників).

Ринкова економіка диктує жорсткі конкурентні умови, що неминуче породжує суперечності між природним прагненням роботодавця до максимізації прибутку (найчастіше шляхом оптимізації витрат на матеріали чи робочу силу) та прагненням працівника до підвищення оплати праці та покращення її безпеки. Пошук балансу між цими інтересами є головним стратегічним завданням соціології праці та будівельного менеджменту.

Розділ 2. Соціальне партнерство та роль профспілок у будівельній галузі

Основним інституційним механізмом цивілізованого узгодження інтересів суб'єктів трудових відносин є соціальне партнерство. Це система інститутів і дієвих механізмів, спрямованих на забезпечення компромісу на основі рівноправного, аргументованого діалогу. У класичній соціологічній моделі соціальне партнерство непохитно базується на принципі трипартизму — тристоронньої співпраці між профспілками, об'єднаннями роботодавців (забудовників) та урядовими структурами.

Особлива, історично вагома роль у захисті економічних, правових і соціальних інтересів працівників будівельної галузі належить професійним спілкам (профспілкам). Функції профспілок у сфері цивільної інженерії включають:

- **Регулятивну функцію:** Безпосередня участь в укладанні колективних договорів на будівельних підприємствах, які жорстко регламентують норми виробітку (наприклад, кубатуру залитого бетону чи площу цегляної кладки), розміри тарифних ставок,

порядок нарахування премій за якісну та безаварійну роботу в складних погодних умовах.

- **Захисну функцію:** Надання юридичної та соціальної підтримки працівникам у разі незаконного звільнення, невиплати чи затримок заробітної плати, що є поширеною проблемою в недобросовісних підрядних організаціях. Наприклад, захист робітників від примусових надурочних робіт у вихідні дні, які порушують норми відпочинку та створюють пряму загрозу життю через перевтому на ризикованих роботах.
- **Контрольну функцію:** Незалежний нагляд за дотриманням норм охорони праці на виробництві, станом будівельних лісів, кранового господарства, а також забезпеченням працівників усіма необхідними засобами індивідуального захисту (касками, страхувальними поясами, респіраторами).

Розділ 3. Соціологія конфлікту: причини, стадії та типологія на будівельному виробництві

Конфлікт є абсолютно невід'ємною частиною будь-якої складної соціальної взаємодії. Видатні соціологи Георг Зіммель та Льюїс Козер довели, що конфлікт не є виключно негативним чи деструктивним явищем; навпаки, він виконує життєво важливі позитивні функції, виступаючи чутливим індикатором прихованих проблем і потужним стимулом до оновлення та розвитку технічної й соціальної системи підприємства. Трудовий конфлікт у будівництві — це відкрите зіткнення протилежних цілей, інтересів, позицій чи поглядів суб'єктів соціально-трудових відносин на будівельному об'єкті чи в проєктному бюро.

Аналіз соціології конфлікту вимагає чіткого, хірургічного розмежування його причин:

- **Об'єктивні (структурні) причини:** Пов'язані з реальними недоліками в організації праці та несправедливому розподілі фінансових і матеріальних ресурсів. На будівельних підприємствах це можуть бути: застаріла матеріально-технічна база (аварійні підйомники, зношений інструмент), несправедлива, непрозора система оплати праці (затримки виплат субпідрядникам), систематичне порушення трудового законодавства, хронічна відсутність будматеріалів (простої з вини логістики).
- **Суб'єктивні (соціально-психологічні) причини:** Зумовлені індивідуальними психологічними особливостями працівників та некомпетентністю керівників. Сюди належать: психологічна несумісність у замкнутій бригаді, відсутність комунікативної культури, грубий авторитарний стиль управління виконроба, ігнорування етичних стандартів спілкування з підлеглими, недостатня професійна адаптація та відсутність наставництва для молодих інженерів.

Стадії динаміки конфлікту на будівництві:

1. **Латентна (прихована) стадія:** Поступове накопичення незадоволеності (наприклад, через низьку якість матеріалів), формування опозиційних настроїв у бригадах без відкритих, явних зіткнень із начальством.
2. **Інцидент:** Формальний, часто дрібний привід, подія-тригер, що миттєво переводить приховане напруження у відкрите протистояння (наприклад, несправедливе позбавлення премії бригади за нібито повільну роботу або поломка крана через недбалість механіків).

3. **Ескалація:** Відкрита, безкомпромісна боротьба, залучення нових учасників конфлікту (інших бригад чи профспілки), перехід від конструктивних технічних вимог до прямих емоційних звинувачень та особистих образ.
4. **Вирішення:** Досягнення письмової чи усної угоди, усунення об'єктивних причин конфлікту через управлінські рішення.
5. **Постконфліктна стадія:** Довгий процес відновлення розірваних соціальних зв'язків та оздоровлення психологічного клімату в колективі після примирення.

Типологія трудових конфліктів у будівництві включає: міжособистісні (між двома виконробами за доступ до бетононасоса), міжгрупові (між архітектурним відділом, який вимагає естетики, та інженерним відділом, який вимагає міцності і економії) та конфлікти між індивідом і групою (наприклад, коли новий працівник відмовляється брати участь у корупційних схемах старої бригади).

Розділ 4. Стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях

Розуміння принципів соціології конфлікту дозволяє інженерам і менеджерам свідомо обирати ефективну стратегію поведінки під час неминучого загострення виробничих суперечностей. Згідно з класичними моделями конфліктології (зокрема, сіткою Томаса-Кілманна), виділяють кілька базових стратегій:

- **Співробітництво:** Найбільш конструктивна, складна і вигідна стратегія, що передбачає спільний пошук інтегративного рішення, яке максимально та повноцінно задовольняє інтереси обох сторін (Win-Win). Ця стратегія вимагає відкритого діалогу, глибокого аналізу об'єктивних причин конфлікту та надзвичайно високого рівня комунікативної культури керівника. Наприклад, спільна розробка головним інженером та бригадирами нового, прозорого алгоритму розподілу преміального фонду за економію матеріалів без втрати якості.
- **Компроміс:** Досягнення згоди шляхом взаємних, дзеркальних поступок. Сторони частково відмовляються від своїх початкових жорстких вимог заради швидкого відновлення робочого процесу на об'єкті. Це ефективний інструмент при обмежених ресурсах і часі (наприклад, коли підтискають терміни здачі будинку), але він може не усувати глибинних, структурних причин суперечки.
- **Уникнення:** Спроба свідомо відійти від конфлікту, ігнорування наявної проблеми керівництвом. У будівельній інженерії ця стратегія часто є найбільш небезпечною і злочинною, оскільки нерозв'язані технічні суперечності чи приховані образи накопичуються і можуть призвести до прихованого браку, який згодом спричинить обвал будівлі чи виробничу аварію.
- **Пристосування:** Одностороння відмова індивіда від власних інтересів на користь іншої сторони (керівництва чи колективу) заради збереження миру і робочого місця.
- **Конкуренція (протиборство):** Агресивне нав'язування своєї власної волі іншій стороні з використанням формальних владних повноважень (наказів, погроз звільненням).

Розділ 5. Медіація та сучасні методи конструктивного вирішення суперечок

В умовах ускладнення соціально-трудових відносин у сучасному девелопменті традиційні авторитарні, адміністративні методи (накази, крик, догани) часто виявляються абсолютно

неефективними, викликаючи лише прихований опір персоналу. Сучасна європейська практика вимагає впровадження інноваційних методів конструктивного вирішення суперечок, серед яких ключове, провідне місце займає медіація.

Медіація — це добровільний процес позасудового вирішення конфлікту за допомогою залучення нейтральної, неупередженої третьої сторони (медіатора), який фахово допомагає сторонам налагодити комунікацію, почути один одного та самостійно знайти взаємоприйнятне технічне чи фінансове рішення. У ролі медіатора на великому будівельному підприємстві може виступати фахівець з управління персоналом (HR-менеджер), незалежний запрошений експерт або високоавторитетний головний інженер-ветеран, який не залучений безпосередньо у конфлікт.

Основні принципи медіації:

- Добровільність участі сторін у переговорах.
- Абсолютна нейтральність та неупередженість медіатора (він не судить, а лише скеровує діалог).
- Конфіденційність усього процесу (щоб працівники не боялися помсти керівництва).
- Рівноправність сторін у висловлюванні своїх позицій та пропозицій.

Застосування інституту медіації дозволяє зберегти нормальні робочі відносини між фахівцями (наприклад, між головним архітектором та начальником будівельної ділянки), ефективно зняти емоційну напругу, перевести розмову на мову інженерних фактів та запобігти переходу конфлікту в деструктивну правову площину (довготривалі судові позови, зупинки будівництва, руйнівні страйки).

Розділ 6. Забезпечення соціального захисту та безпечних умов праці як основа стабільності

Досвідчений керівник знає, що найдешевший і найефективніший спосіб управління конфліктами неможливий без їх превентивного (попереджувального) усунення ще до стадії виникнення. Непохитним фундаментом для формування здорового соціально-психологічного клімату та попередження виробничих суперечок на будмайданчику є гарантування та захист базових прав працівників.

Забезпечення соціального захисту, бездоганно безпечних умов праці та неухильне дотримання чинного трудового законодавства є абсолютною основою стабільного функціонування будівельних підприємств. Інженерно-технічний керівник несе пряму кримінальну, юридичну та моральну відповідальність за створення такого безпечного середовища. Це обов'язково передбачає:

- **Технічну модернізацію робочих місць:** Забезпечення сучасними, сертифікованими риштуваннями, системами страхівки від падіння з висоти, якісною вентиляцією у закритих приміщеннях, автоматизацією важких фізичних процесів, безперебійним постачанням працівників сертифікованими засобами індивідуального захисту.
- **Чітке дотримання режиму праці та відпочинку:** Особливо для машиністів баштових кранів, водіїв важкої спецтехніки та висотників, де хронічна перевтома є найголовнішим, критичним фактором аварійності.

- **Створення інклюзивного середовища та впровадження trauma-informed підходу:** Підходів, що обов'язково враховують психологічний стан працівників (обізнаність з травмою), зокрема інтеграцію ветеранів, що повертаються на будівництво після фронту, та осіб, які постраждали від війни. Це вимагає від керівного складу не лише технічних знань, але й надзвичайно високого рівня етичної культури, емпатії та соціального інтелекту.

Висновки

Соціально-трудові відносини на підприємствах будівельної галузі є надзвичайно складною, вибухонебезпечною соціотехнічною системою. Наявність суперечностей і конфліктів у таких масштабних системах є абсолютно закономірною і природною, проте їхній руйнівний (аварійний) або конструктивний (інноваційний) вплив повністю залежить від рівня управлінської, соціологічної культури інженерно-технічного персоналу. Здобувачі вищої та фахової передвищої освіти повинні глибоко усвідомити, що володіння стратегіями співробітництва, навичками медіації та безкомпромісне забезпечення безпечних умов праці є не просто абстрактними гуманітарними концепціями, а щоденним, практичним інструментарієм ефективного та успішного будівельного керівника. Саме такий науковий, соціологічно обґрунтований підхід гарантує соціальну стійкість будівельної компанії, зводить до мінімуму травматизм, підвищує якість зведених об'єктів та зміцнює інфраструктуру вільного демократичного суспільства.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ 5

1. Які суб'єкти та об'єкти соціально-трудових відносин взаємодіють на сучасному будівельному майданчику?
2. У чому полягає принцип трипартизму, і які ключові захисні та контрольні функції виконують профспілки в будівельній індустрії?
3. Назвіть 5 стадій динаміки розгортання трудового конфлікту. Які інциденти найчастіше виступають тригерами переходу до ескалації на будівництві?
4. Порівняйте стратегії поведінки у конфлікті "Компроміс" та "Співробітництво" (за моделлю Томаса-Кілманна). Чому "Співробітництво" є найбажанішим для інженерного керівника?
5. Що таке "медіація" на робочому місці, та які базові принципи повинен забезпечити незалежний медіатор під час вирішення спору між будівельними бригадами?

ЛЕКЦІЯ 6. ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ, МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ ТА ПРЕСТИЖНІСТЬ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ПРОФЕСІЙ БУДІВЕЛЬНОГО НАПРЯМКУ

Вступ. Людський капітал як непорушна основа будівельної індустрії

Сфера будівництва та цивільної інженерії сьогодні переживає надзвичайно стрімку технологічну модернізацію, впроваджуючи BIM-проектування, 3D-друк споруд та новітні композитні матеріали. Однак найскладнішим, найменш передбачуваним і найціннішим ресурсом будь-якої девелоперської компанії, архітектурного бюро чи підрядної організації безапеляційно залишається людський капітал.

Для здобувачів фахової та вищої освіти за спеціальністю 192 «Будівництво та цивільна інженерія» перехід від безпечного навчального середовища до реальних, жорстких виробничих умов на будівельному майданчику є гострим переломним моментом. Розуміння сутності професійної адаптації, вміння виявляти глибинні мотиваційні фактори працівників та усвідомлення суспільної престижності власної інженерно-технічної професії є визначальними, стратегічними компетенціями сучасного фахівця-будівельника. Соціологія надає необхідний науковий інструментарій для аналізу цих складних процесів, дозволяючи оптимізувати трудову діяльність, знижувати плинність кадрів та формувати позитивний імідж галузі в умовах відкритого ринку праці та колосального дефіциту кваліфікованих виконавців.

Розділ 1. Сутність процесу професійної адаптації молодих фахівців-будівельників

З позицій класичної соціології, професійна адаптація є специфічною формою вторинної соціалізації — процесу інтерналізації (глибинного внутрішнього засвоєння) індивідом нових культурних взірців, суворих професійних норм, цінностей та правил поведінки, з якими він стикається при першому входженні у нове виробниче середовище будівельного тресту чи проєктного інституту.

Процес професійної адаптації молодих фахівців (майстрів, виконробів, інженерів-конструкторів) на підприємствах будівельної галузі є багатовимірним і включає три основні, нерозривно пов'язані аспекти:

1. **Фізіологічний аспект:** Пристосування біологічного організму працівника до нових, часто екстремальних умов праці, режиму робочого часу (наприклад, ненормованого графіка під час безперервної заливки монолітного бетону), колосальних фізичних навантажень, роботи на висоті та агресивного санітарно-гігієнічного середовища будівельного майданчика (шум перфораторів, вібрація, погодні умови).
2. **Соціально-психологічний аспект:** Складний процес входження у сформований трудовий колектив бригади, прийняття його неформальних норм та специфічної організаційної культури. Згідно з концепціями Чарльза Кулі та Джорджа Міда, індивід формує свою професійну ідентичність через постійну взаємодію зі «значущими іншими» (досвідченими бригадирами, наставниками, головними інженерами). Успішна соціально-психологічна адаптація означає, що молодий працівник стає повноцінною, прийнятою частиною команди, мінімізуючи міжрольові конфлікти та долаючи статусні бар'єри.
3. **Професійно-технічний аспект:** Опанування специфіки роботи з конкретним будівельним обладнанням, номенклатурою матеріалів та складними програмними комплексами (наприклад, ArchiCAD, Revit, кошторисними програмами), що використовуються на конкретному підприємстві. Це остаточне подолання розриву між академічними теоретичними знаннями коледжу чи університету та жорсткими практичними індустріальними навичками.

Успішна, контрольована менеджментом адаптація різко знижує плинність кадрів, запобігає ранньому професійному вигоранню та є найнадійнішою профілактикою девіантної поведінки (наприклад, фатальних порушень техніки безпеки на висоті чи трудової дисципліни).

Розділ 2. Мотивація трудової діяльності будівельника: соціологічний підхід

У соціології праці поведінка працівника на об'єкті аналізується виключно через призму його внутрішніх потреб, цінностей та мотивів. Мотивація — це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до цілеспрямованої трудової діяльності. Звертаючись до теорії соціальної дії Макса Вебера, можна стверджувати, що праця будівельника може бути інструментально раціональною (коли вона є лише механічним засобом досягнення матеріальної вигоди — зарплати) або ж містити потужні елементи ціннісно-раціональної дії (коли праця інженера-проектувальника сприймається як високе покликання, місія відбудови міст або можливість творчої самореалізації в архітектурі).

Теорії мотивації традиційно поділяються на дві великі концептуальні групи:

- **Змістовні теорії мотивації:** Зосереджуються на виявленні внутрішніх потреб, які змушують людей діяти так, а не інакше (наприклад, ієрархія потреб А. Маслоу або двофакторна теорія Ф. Герцберга). Для лінійного працівника будівництва абсолютно базовими (гігієнічними) є потреби у фізичній безпеці (наявність касок, міцних риштувань) та стабільній заробітній платі, але вищими мотиваторами, що стимулюють понаднормову віддачу, виступають визнання колег та змістовність самої праці (довіра у вирішенні складних інженерних завдань, робота з найсучаснішою технікою).
- **Процесуальні теорії мотивації:** Аналізують те, як людина розподіляє свої зусилля для досягнення цілей і як обирає конкретний тип трудової поведінки (теорія очікувань В. Врума, теорія справедливості Дж. Адамса). Якщо кваліфікований муляр чи кошторисник бачить, що його інтенсивні зусилля та понаднормова робота не призводять до очікуваної справедливої винагороди порівняно з іншими бригадами (соціологічний феномен відносної депривації), його мотивація різко і невідворотно знижується, що може призвести до страйків або прихованого саботажу (браку) на виробництві.

Розділ 3. Матеріальні та нематеріальні стимули підвищення продуктивності в інжинірингу

Для ефективного управління інженерно-технічним персоналом (ІТП), механізаторами баштових кранів, логістами та лінійними бригадами керівництво девелоперської компанії повинно використовувати гнучку, збалансовану систему стимулювання. З точки зору теорії соціального обміну Джорджа Гоманса, трудова взаємодія на будівництві — це безперервний обмін винагородами; працівник схильний працювати швидше та якісніше, якщо отримує за це об'єктивно цінну для нього нагороду.

Матеріальні стимули:

- Базова заробітна плата (оклад або відрядна оплата), що суворо відповідає ринковому рівню та складності умов праці.
- Преміювання за дострокове закриття етапів будівництва (перевиконання плану), безперебійну роботу логістичного ланцюга постачання бетону або доведену економію будівельних матеріалів без втрати якості.
- Розширений соціальний пакет: медичне страхування (критично важливе у травмонебезпечній галузі), компенсація витрат на проїзд до віддалених об'єктів, надання сучасного зимового та літнього спецодягу. Це повністю задовольняє інструментальні очікування працівника.

Нематеріальні стимули:

- Можливості кар'єрного зростання по вертикалі (від стажера до виконроба чи начальника дільниці) та підвищення кваліфікації (навчання роботі з новими європейськими стандартами енергоефективності або BIM-моделюванням).
- Публічне визнання заслуг (подяки керівництва тресту, грамоти, почесний статус «кращої бригади об'єкта»), що різко підвищує соціальний престиж і задовольняє автотелічні (безкорисливі) психологічні потреби в повазі та самоствердженні.
- Гнучкий графік праці (особливо актуально для відділів кошторисників, архітекторів та проєктувальників) та радикальне покращення ергономіки побутових умов безпосередньо на будівельному майданчику (теплі, чисті вагончики-побутівки, гаряче харчування).

Розділ 4. Соціологічний аналіз престижності професій будівельної галузі

Престиж — це соціальна повага, міра привабливості та визнання, якими суспільство колективно наділяє певну соціальну позицію чи професію. Він є одним із найважливіших, ключових вимірів соціальної стратифікації (розшарування), поряд із накопиченим багатством та обсягом політичної влади.

Соціологічний аналіз престижності професій архітектурно-будівельної галузі на сучасному ринку праці виявляє низку потужних трансформаційних тенденцій:

- **Трансформація іміджу галузі:** У недалекому минулому деякі будівельні професії (наприклад, бетонник чи монтажник) асоціювалися в масовій свідомості виключно з виснажливою, важкою і брудною фізичною працею. Сьогодні, завдяки масовому впровадженню комп'ютеризованих систем діагностики, роботизованих екскаваторів, геодезичних дронів та систем автоматизованого проєктування, ці професії вимагають глибоких інженерних знань та розвинених ІТ-навичок, що суттєво і незворотно підвищує їхній статус та суспільний престиж.
- **Соціальна значущість (Місія):** В умовах національних криз та наслідків воєнних дій, інфраструктурне відновлення міст, будівництво захисних споруд та нового житлового фонду стають питанням прямого виживання та національної безпеки держави. Суспільство зараз гостро усвідомлює критичну, екзистенційну важливість архітекторів, інженерів-конструкторів та будівельників, наділяючи їхню працю статусом рятівників країни.
- **Освітній капітал як ліфт:** Високий рівень фахової передвищої та вищої освіти (зокрема за спеціальністю 192 «Будівництво та цивільна інженерія») стає своєрідним швидкісним «соціальним ліфтом», що гарантує молодому фахівцю стабільне, високооплачуване місце в сучасному середньому класі та безумовну повагу в суспільстві.

Розділ 5. Етичні стандарти ділового спілкування та мовна культура будівельника

Сучасний фахівець будівельної галузі — це не лише мовчазний технічний експерт із кресленнями, а й надзвичайно активний учасник складних ділових комунікацій (з інвесторами, підрядниками, органами держнагляду). Етика професійної взаємодії є невід'ємною складовою нормативної організаційної культури підприємства.

Окремим, фундаментальним і стратегічним аспектом є обов'язкове використання державної мови у професійній діяльності. Мова — це не лише інструмент обміну технічними даними, але й найважливіша складова ідеальної культури, потужний символ національної ідентичності та беззаперечний маркер поваги до законодавства власної держави. Використання української мови в офіційному будівельному діловодстві підприємства (актах, кошторисах, журналах робіт), під час спілкування з клієнтами девелоперських компаній, та при проведенні щоденних технічних інструктажів з охорони праці формує міцну довіру та демонструє найвищий рівень корпоративної соціальної відповідальності бізнесу.

Етичні стандарти ділового спілкування інженера-будівельника жорстко передбачають:

- Безумовну взаємоповагу та толерантність до колег-робітників, субпідрядників, клієнтів і підлеглих бригад.
- Абсолютну компетентність та кришталеву правдивість у наданні інформації щодо реального технічного стану об'єкта, якості використаних матеріалів чи дотримання будівельних норм (відмова від приховування браку).
- Максимальну конструктивність у вирішенні неминучих виробничих конфліктних ситуацій без використання агресії, психологічного тиску (мобінгу) чи будь-якої дискримінації.
- Дотримання чіткої інженерної субординації та водночас категоричну відмову від зневажливого, зверхнього ставлення до персоналу нижчих ланок (різноробів).

Формування позитивного, сильного іміджу сучасного фахівця з будівництва прямо і безпосередньо залежить від його особистої культурної та комунікативної компетентності. Фахівець, який гармонійно поєднує глибокі інженерні знання з бездоганною етичною поведінкою, стає ключовим, незамінним активом будь-якого будівельного підприємства.

Висновки

Професійна реалізація інженера, архітектора чи керівника проєкту неможлива у вакуумі, поза складним соціальним контекстом будівельного майданчика. Ефективна, швидка професійна адаптація, глибоке соціологічне розуміння механізмів мотивації лінійного персоналу та горде усвідомлення суспільної престижності своєї праці є визначальними чинниками успішної інженерної кар'єри. Водночас суворе дотримання етичних стандартів ділового спілкування та обов'язкове використання нормативної державної мови виступають яскравими маркерами громадянської зрілості та професійної гідності, що сприяє підвищенню загальної управлінської культури в будівельній галузі та формуванню її сучасного, інноваційного європейського обличчя.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ 6

1. Назвіть і детально охарактеризуйте три основні аспекти (фізіологічний, соціально-психологічний, професійно-технічний) професійної адаптації молодого виконроба на будівельному майданчику.
2. Як процесуальна "Теорія справедливості Дж. Адамса" пояснює різке зниження мотивації і продуктивності будівельної бригади у випадку непрозорого розподілу преміального фонду?

3. Поясніть концепцію "соціального обміну" Дж. Гоманса: які нематеріальні стимули керівник проекту може використати для утримання висококваліфікованих інженерів-проектувальників?
4. Які фактори (технологічні, соціальні, освітні) впливають на сучасну трансформацію іміджу та зростання соціального престижу будівельних професій в Україні?
5. Обґрунтуйте, чому використання державної мови та дотримання нормативної термінології під час технічних інструктажів на будівництві є не лише питанням етики, а й фактором виробничої безпеки.

МОДУЛЬ 3. СОЦІОЛОГІЯ МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ, ПРИКЛАДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНА СТІЙКІСТЬ СУСПІЛЬСТВА

ЛЕКЦІЯ 7. СОЦІОЛОГІЯ МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ І ГРОМАДСЬКА ДУМКА: ВПЛИВ МЕДІАПРОСТОРУ НА ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Вступ. Інформаційний вимір будівельної індустрії та урбаністики

У сучасному світі масштабна діяльність будівельних трестів, архітектурних бюро та девелоперських компаній розгортається не лише у фізичному просторі будівельних майданчиків, але й у надзвичайно динамічному глобальному медіапросторі. Для здобувачів фахової та вищої освіти за спеціальністю 192 «Будівництво та цивільна інженерія» розуміння складних механізмів масових комунікацій є обов'язковою, стратегічною управлінською компетенцією.

Будь-яка значуща подія в будівництві — від масштабної аварії крана чи появи тріщини в новобудові до успішного запуску інноваційного екологічного житлового комплексу — миттєво стає об'єктом пильної уваги засобів масової інформації та соціальних мереж. Здатність головного інженера чи керівника проєкту глибоко аналізувати громадську думку, вибудовувати ефективну, прозору зовнішню комунікацію підприємства з громадою, протидіяти інформаційним кризам (чорному PR конкурентів) та розуміти колосальний вплив медіа на культуру міського простору є критично важливою для забезпечення стабільної та репутаційно бездоганної роботи всієї будівельної індустрії.

Розділ 1. Сутність і структура масової комунікації в епоху цифровізації

Масова комунікація — це чітко інституціоналізований процес виробництва, трансляції та широкого поширення стандартизованої інформації на чисельні, розосереджені та анонімні аудиторії за допомогою технічних засобів (преса, радіо, телебачення, глобальна мережа Інтернет).

Соціологія розглядає масову комунікацію не просто як банальну передачу технічних даних, а як потужний, дієвий механізм соціального управління та конструювання об'єктивної реальності. Згідно з класичною, фундаментальною моделлю соціолога Гарольда Лассвелла, соціологічний аналіз комунікаційного процесу обов'язково передбачає відповіді на п'ять ключових запитань:

1. **Хто говорить?** (Комунікатор: наприклад, офіційна пресслужба девелоперської компанії, міський голова, або ж незалежний журналіст-розслідувач).
2. **Що повідомляє?** (Зміст повідомлення (меседж): оптимістичний звіт про успішну здачу об'єкта в експлуатацію або ж резонансне розслідування щодо порушення ДБН та умов праці робітників на об'єкті).
3. **Яким каналом?** (Медіа: офіційний сайт забудовника, спеціалізовані архітектурні Telegram-канали, національні тelenовини).
4. **Кому?** (Аудиторія: потенційні інвестори, мешканці сусідніх будинків, державні архітектурно-будівельні інспектори, громадські урбаністичні активісти).
5. **З яким ефектом?** (Результат: зростання довіри та збільшення продажів нерухомості чи, навпаки, масовий протест і юридичне блокування будівництва).

Головною, визначальною особливістю сучасної масової комунікації є її тотальна дигіталізація. Традиційна одностороння модель (від авторитарного мовника до абсолютно пасивного слухача) безповоротно змінилася інтерактивною моделлю. Кожен незадоволений інвестор зі смартфоном, кожен робітник із відеокамерою стає потенційним творцем масової інформації (User Generated Content). Це категорично вимагає від керівників будівельних проєктів безперервного моніторингу медіасередовища.

Розділ 2. Функції засобів масової комунікації (ЗМК) у міському середовищі

Медіа виконують низку фундаментальних соціологічних функцій, які безпосередньо і потужно впливають на всі сфери економіки, включно з будівельною інфраструктурою:

- **Інформаційна (наглядова):** Безперервний збір і поширення інформації про події в суспільстві (наприклад, інформування інвесторів про хід зведення будинку, зміни в правилах зонування міста, прийняття нових генеральних планів забудови або висвітлення інфраструктурних криз).
- **Соціалізаційна (освітня):** Передача культурного спадку та норм поведінки. Масова трансляція соціальної реклами про необхідність впровадження «зеленого будівництва» (Green Building), використання енергоефективних матеріалів або недопустимість руйнування історичних пам'яток є яскравим прикладом того, як медіа виховують будівельну та урбаністичну культуру громадян.
- **Інтегративна:** Об'єднання розрізненого суспільства навколо спільних цінностей (наприклад, гуртування містян навколо ідеї створення великого публічного парку замість комерційної забудови).
- **Мобілізаційна:** Спонування людей до певних, часто радикальних дій. Це особливо актуально в умовах воєнного стану, коли ЗМК координують зусилля суспільства (наприклад, організація зборів коштів на швидку відбудову зруйнованого житла або виведення людей на протест проти незаконної «точкової» забудови впритул до їхніх будинків).
- **Рекреаційна:** Розвага та зняття психологічної напруги (популярні тематичні телешоу про ремонти, архітектурні дайджести, блоги про дизайн інтер'єрів).

Розділ 3. Феномен громадської думки та її вплив на девелопмент

Громадська думка — це надзвичайно специфічний стан масової свідомості, який чітко виражає ставлення (приховане або активне, явне) різних соціальних спільнот до проблем, подій і фактів дійсності, що зачіпають їхні життєві інтереси.

Вона не виникає хаотично чи стихійно, а завжди формується під цілеспрямованим впливом масових комунікацій. Для галузі цивільної інженерії та будівництва громадська думка є критичним, іноді фатальним фактором. Наприклад, амбітне рішення про будівництво нової розв'язки, мосту через річку, зведення висотного житлового комплексу в історичному центрі або впровадження нових європейських екологічних стандартів для цементних заводів незмінно і невідворотно зіштовхуються з гострою реакцією громадськості.

Професійні соціологи використовують опитування (анкетування, глибинні інтерв'ю), фокус-групи та програмний контент-аналіз соціальних мереж для точного вимірювання громадської думки. Сучасний інженер, девелопер чи керівник будівельного проєкту категорично не може

ігнорувати ці дані: якщо соціологічне дослідження показує низький рівень довіри до безпеки певного забудовника (через попередні скандали), жодні багатомільйонні технічні інвестиції чи геніальні архітектурні рішення не принесуть фінансового прибутку без паралельної, потужної зміни інформаційного іміджу компанії.

Розділ 4. Теорії медіавпливу: як медіапростір формує інфраструктурні цінності

У сучасній соціології існує кілька магістральних парадигм щодо того, наскільки глибоко і сильно медіа впливають на масову свідомість. Найбільш релевантними для розуміння нинішніх процесів є дві теорії:

1. **Теорія встановлення порядку денного (Agenda-Setting Theory):** Згідно з цією фундаментальною концепцією, медіа не можуть прямо змусити вільних людей думати щось конкретне, але вони надзвичайно успішно вказують людям, *про що саме* їм слід думати сьогодні. Якщо новинні портали та блогери щодня, методично повідомляють про корупційні скандали на будівельних тендерах або обвали балконів у новобудовах, у суспільстві неминуче сформується стійкий стереотип про всю будівельну галузь як про суцільну небезпеку та мафію, навіть якщо об'єктивна статистика технічних збоїв загалом суттєво зменшилася.
2. **Теорія «спіралі мовчання» (розроблена Елізабет Ноель-Нойман):** Люди психологічно схильні приховувати свої погляди, якщо відчують, що вони перебувають у меншості, підсвідомо боячись соціальної ізоляції та агресивного осуду. Відтак, медіа, які активно і гучно транслиують певну позицію як єдину «загальноприйнятну» (наприклад, безапеляційну критику будь-якої нової забудови як знищення міста), змушують опонентів (тих, хто розуміє необхідність оновлення житлового фонду) замовкнути, штучно монополізуючи суспільний дискурс і створюючи ілюзію повної незгоди громади.

Через ці складні механізми медіапростір безпосередньо і жорстко формує суспільні цінності: екологічну відповідальність (шалений попит на енергоефективні будинки), інклюзивність (нульова толерантність суспільства до відсутності пандусів чи підйомників) та безумовний пріоритет безпеки людського життя при зведенні споруд.

Розділ 5. Корпоративні комунікації та інженерія кризового менеджменту

Для фахівців із забезпечення роботи будівельної індустрії теоретичні знання з соціології масових комунікацій обов'язково конвертуються у жорсткі практичні навички PR (Public Relations) та кризового менеджменту на підприємстві.

Інформаційна криза на будівельному об'єкті — це непередбачувана ситуація (падіння будівельного крана, масштабний страйк робітників, скандал із затримкою здачі будинку інвесторам), що набула швидкого публічного розголосу і прямо загрожує репутації та подальшій фінансовій стабільності компанії. Алгоритм конструктивного, інженерного вирішення інформаційної кризи неухильно передбачає:

- **Оперативність:** Офіційна позиція підприємства (головного інженера чи директора) має бути чітко озвучена в перші години після інциденту. Інформаційний вакуум миттєво і руйнівні заповнюється неконтрольованими чутками та фейками з боку конкурентів.
- **Прозорість та чесність:** Беззастережне визнання проблеми (якщо провина об'єктивно лежить на забудовнику), озвучення конкретних, покрокових технічних дій для ліквідації

наслідків та повна готовність відкрито співпрацювати з технічним слідством і стурбованим суспільством.

- **Емпатія:** У центрі комунікації завжди, за будь-яких обставин, мають бути живі люди (постраждалі робітники, ошукані клієнти, налякані мешканці), а не втрачений бетон чи "залізо".

Крім того, сучасні девелоперські підприємства жорстко розробляють політику поведінки працівників у соціальних мережах (Social Media Policy). Кожен виконроб, механік чи робітник є публічним амбасадором свого бренду. Неетичні висловлювання працівника в Інтернеті або публікація внутрішньої інформації (наприклад, жартівливі відео з недбалою цегляною кладкою у ремонтному боксі, фото без касок на висоті з насмішливими коментарями) завдають колосальної, часто непоправної шкоди іміджу всієї багатотисячної компанії.

Висновки

Соціологія масових комунікацій безапеляційно доводить, що інформація в сучасному суспільстві є таким же важливим і матеріальним ресурсом, як і будівельні матеріали, проєктні кошториси чи спецтехніка. Медіапростір формує систему цінностей, яка диктує поведінку інвесторів, працівників і контролюючих державних інституцій. Сучасний фахівець зі спеціальності «Будівництво та цивільна інженерія» повинен досконало володіти базовими навичками моніторингу громадської думки, глибоко розуміти принципи роботи засобів масової комунікації та бути здатним оперативно й ефективно захищати репутацію свого проєкту. Висока культура корпоративної комунікації та прозора інформаційна відкритість забудовника є невіддільними елементами соціальної відповідальності будівельного бізнесу в умовах демократичного суспільства.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ 7

1. Назвіть п'ять структурних елементів процесу комунікації за класичною моделлю Г. Лассвелла та продемонструйте їх на прикладі PR-кампанії нового житлового комплексу.
2. Як мобілізаційна функція засобів масової комунікації впливає на будівельну галузь (наведіть приклад організації протестів проти незаконної забудови)?
3. Охарактеризуйте теорію «встановлення порядку денного» (Agenda-Setting). Яким чином ЗМІ можуть сформувати негативний імідж цілої галузі цивільної інженерії?
4. Що таке "Social Media Policy" в будівельній компанії, і чому публікація робітниками фотографій з порушенням техніки безпеки завдає критичної шкоди бізнесу?
5. Назвіть три базові складові алгоритму антикризової комунікації. Чому емпатія та оперативність є головними інструментами під час ліквідації аварії на будівельному об'єкті?

ЛЕКЦІЯ 8. МЕТОДОЛОГІЯ ПРИКЛАДНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ОПИТУВАННЯ, АНКЕТУВАННЯ ТА АНАЛІЗ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ У СФЕРІ БУДІВЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

Вступ. Доказовий менеджмент (Data-Driven Management) в управлінні будівельними проєктами та девелопменті

Для здобувачів фахової передвищої та вищої освіти за спеціальністю 192 «Будівництво та цивільна інженерія» управлінська компетентність передбачає безумовну здатність приймати стратегічні рішення на основі точних, об'єктивних даних, а не інтуїтивних припущень чи застарілого досвіду. В умовах висококонкурентного ринку нерухомості та будівельних послуг — чи то зведення масштабних житлових комплексів, чи проектування комерційної інфраструктури, чи реконструкція міського простору — комерційний і соціальний успіх проєкту тотально залежить від точного розуміння потреб майбутніх мешканців (клієнтів) та настроїв власного багатотисячного трудового колективу.

Прикладні соціологічні дослідження надають майбутньому інженеру-проектувальнику, головному архітектору та керівнику девелоперської компанії потужний науковий інструментарій для вимірювання рівня задоволеності інвесторів, виявлення глибинних причин плінності кадрів на будмайданчику та оцінки реакції громадської думки щодо впровадження нових технологій забудови (наприклад, ущільнення забудови чи реновації промзон). Володіння цим соціологічним інструментарієм перетворює управління з реактивного (гасіння пожеж та реагування на існуючі проблеми) на проактивне (наукове прогнозування та запобігання кризам на основі глибокої дата-аналітики).

Розділ 1. Сутність та види прикладного соціологічного дослідження в будівництві

Соціологічне дослідження — це складна система логічно послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур, головною метою яких є отримання максимально достовірних, математично підтверджених даних про досліджуване соціальне явище або процес для їх подальшого використання в управлінській будівельній практиці.

Залежно від масштабу проблеми, глибини наукового аналізу та поставлених комерційних цілей, прикладні дослідження на підприємствах будівельної індустрії чітко поділяються на три основні види:

1. **Розвідувальне (пілотажне) дослідження:** Найбільш спрощений, оперативний вид, який охоплює невелику, локальну сукупність респондентів. Використовується для попереднього вивчення невідомої проблеми, тестування розробленої анкети або перевірки інструментарію перед масштабним запуском. *(Наприклад, пілотне опитування кількох ключових інженерів-проектувальників щодо зручності та інтуїтивності нового програмного забезпечення BIM-моделювання перед його дороговартісним повномасштабним впровадженням у всьому архітектурному бюро).*
2. **Описове дослідження:** Спрямоване на масове отримання емпіричної інформації, що дає цілісне, детальне уявлення про певне явище. *(Наприклад, складання точного соціально-демографічного портрета інвесторів і покупців квартир у новому житловому комплексі преміум-класу для подальшого коригування маркетингової стратегії забудовника та проектування відповідної прибудинкової інфраструктури).*
3. **Аналітичне дослідження:** Найглибший, найскладніший вид дослідження, метою якого є не лише суха констатація чи опис явища, але й фундаментальне виявлення прихованих причинно-наслідкових зв'язків. *(Наприклад, фундаментальне дослідження причин, чому критично знижується трудова мотивація та зростає плінність кадрів серед бригад монолітників у період пікових навантажень перед здачею об'єкта).*

Будь-яке серйозне соціологічне дослідження неухильно розгортається у чотири етапи: розробка наукової програми, безпосередній збір емпіричної інформації (у полі чи онлайн),

обробка масиву даних (за допомогою ПЗ, напр. SPSS), аналіз результатів і підготовка підсумкового звіту з практичними, економічно обґрунтованими рекомендаціями.

Розділ 2. Програма соціологічного дослідження та концепція вибірки в девелопменті

Міцним фундаментом будь-якого наукового пошуку (як і фундаментом будівлі) є програма дослідження — стратегічний нормативний документ, що містить глибоке теоретичне обґрунтування проблеми та детальну процедуру її емпіричного вивчення.

Методологічний розділ програми обов'язково включає:

- **Проблемну ситуацію:** Гостра суперечність, яка об'єктивно потребує вирішення (наприклад, різке падіння рейтингу довіри до девелоперської компанії на ринку нерухомості попри використання найсучасніших технологій будівництва та дорогих матеріалів).
- **Об'єкт та предмет:** Соціальне середовище та його конкретна вузька властивість, що безпосередньо вивчається (Об'єкт — клієнти компанії; Предмет — рівень їхньої задоволеності роботою відділу продажу та постпродажного сервісу).
- **Гіпотези:** Науково обґрунтовані припущення, які будуть перевірятися (наприклад, гіпотеза: «падіння рейтингу забудовника зумовлене низькою культурою спілкування менеджерів та ігноруванням скарг мешканців на дрібні будівельні дефекти після здачі будинку»).

Критичним, математично найскладнішим етапом підготовки є розрахунок вибірки (вибіркової сукупності). У великому девелоперському проєкті неможливо і фінансово недоцільно опитувати абсолютно всіх мешканців великого мікрорайону (генеральну сукупність). Соціолог розраховує вибірку таким чином, щоб опитана (менша) частина респондентів за своїми ключовими характеристиками (вік, стать, рівень доходу, соціальний статус) дзеркально і максимально точно відображала макроструктуру всієї генеральної сукупності.

Така найважливіша властивість вибірки називається **репрезентативністю**. Якщо вибірка побудована неправильно (наприклад, опитали лише пенсіонерів щодо потреби у нових дитячих майданчиках), дані будуть фатально спотворені, що призведе до колосальних інвестиційних та управлінських помилок при проєктуванні інфраструктури ЖК.

Розділ 3. Метод опитування: анкетування та інтерв'ювання в цивільній інженерії

Основним, найбільш масовим методом збору первинної інформації в прикладній соціології є опитування — метод цілеспрямованого, регламентованого звернення до певної групи людей (респондентів) для з'ясування їхніх думок, оцінок, стереотипів та мотивів поведінки. Опитування поділяється на два основні інструментальні різновиди:

1. Анкетування: Письмове або цифрове опитування, під час якого респондент самостійно читає і заповнює стандартизований опитувальний лист (анкету).

- *Переваги:* Висока масовість, повна анонімність, неймовірна швидкість збору даних, можливість автоматизованої комп'ютерної обробки результатів.
- *Застосування у будівництві:* Оцінка якості ремонтно-оздоблювальних робіт клієнтами (цифрові анкети, надіслані через CRM-систему забудовника), дослідження Post-

Occupancy Evaluation (POE — оцінка будівлі після заселення), масові опитування багатотисячного трудового колективу будівельного тресту щодо умов охорони праці.

- *Правила конструювання анкети:* Анкета повинна мати сувору архітектурну структуру: вступ (звернення і гарантія анонімності), блок "розігріву", основна змістовна частина, сенситивний блок, і наприкінці — «паспортичка» з соціально-демографічними даними. Питання можуть бути закритими (з готовими варіантами відповідей), відкритими (вільна форма тексту) або напівзакритими. Питання категорично мають бути логічними, однозначними та повністю позбавленими вузького професійного будівельного жаргону, якщо вони спрямовані на звичайних клієнтів (покупців житла).

2. Інтерв'ювання: Метод збору соціологічних даних шляхом безпосереднього, психологічного усного спілкування дослідника (інтерв'юера) з респондентом за заздалегідь підготовленим гайдом.

- *Переваги:* Унікальна можливість оперативно уточнити незрозуміле питання, спостереження за невербальними емоційними реакціями респондента, надзвичайна глибина та якість отриманої інформації.
- *Застосування у будівництві:* Глибинні експертні інтерв'ю з провідними головними інженерами та архітекторами при розслідуванні причин системних помилок у проєктуванні; розгорнуті інтерв'ю з представниками муніципальної влади (мерією) щодо перспектив розвитку нових міських територій та затвердження генеральних планів забудови.

Розділ 4. Аналіз громадської думки та клієнтського досвіду у сфері будівельних послуг

Сфера девелопменту та будівельних послуг безпосередньо і щоденно взаємодіє з найширшими верствами населення, тому постійний моніторинг громадської думки є не просто забаганкою маркетологів, а базовим інструментом забезпечення економічної конкурентоспроможності компанії.

Для глибокого аналізу клієнтського досвіду (Customer Experience) передові будівельні підприємства активно застосовують міжнародний соціологічний індекс **NPS (Net Promoter Score — індекс лояльності клієнтів)**. Він розраховується на основі одного, стратегічно головного питання: *«З якою ймовірністю (за шкалою від 0 до 10) ви порекомендуєте нашу будівельну компанію своїм друзям, родичам та знайомим?»*.

- Респонденти, які ставлять 9-10 балів, є лояльними **«промоутерами»** бренду.
- Ті, хто ставить 7-8 балів — це пасивні **«нейтралі»**.
- Оцінки від 0 до 6 ставлять **«критики» (деструктори)**, які активно псують репутацію компанії на ринку.

Регулярний, системний соціологічний моніторинг NPS дозволяє девелоперському підприємству своєчасно виявляти приховані збої в обслуговуванні ще до того, як вони перетворяться на публічні медіа-скандали.

Крім того, аналіз громадської думки відіграє ключову, вирішальну роль під час впровадження будівельних інновацій чи освоєння нових ділянок. Наприклад, наміри звести висотний комерційний центр в історичному ареалі міста або на місці старої промзони обов'язково потребують попереднього анкетування населення (та проведення громадських слухань) для

оцінки феномену NIMBY ("Not In My Back Yard" - тільки не в моєму дворі) та готовності суспільства прийняти архітектурні зміни, уникаючи руйнівних вуличних протестів проти забудовника.

Розділ 5. Етика соціологічних досліджень на будівельному підприємстві

Проведення прикладних досліджень у суворому трудовому колективі будівельників або серед інвесторів вимагає від фахівця (соціолога чи HR-інженера) неухильного дотримання міжнародних етичних стандартів (зокрема, кодексу ESOMAR). Будь-яке порушення довіри знищує саму суть дослідження. До основних етичних принципів належать:

- **Анонімність та конфіденційність:** При проведенні гострих внутрішніх опитувань щодо авторитарного стилю керівництва виконробів, наявності корупції при закупівлі будматеріалів або якості умов праці, керівництво тресту повинно залізно гарантувати, що відверті відповіді працівників не призведуть до адміністративних санкцій чи мобінгу. Ідентифікація респондента (відстеження IP чи почерку) без його явної письмової згоди є грубим, неприпустимим порушенням.
- **Добровільність:** Участь в анкетуванні не може і не повинна бути примусовою (наприклад, керівник не має права примушувати бригаду заповнювати анкети лояльності під загрозою позбавлення премії або зупинки робіт).
- **Об'єктивність інтерпретації:** Дослідник (або головний інженер, який замовляв дослідження) не має жодного права підтасовувати, "згладжувати" чи фальсифікувати дані під бажаний для інвестора результат. Навіть якщо сухі результати опитування свідчать про вкрай низький психологічний клімат у проєктному бюро або незадоволеність клієнтів якістю бетону, ці дані повинні бути представлені керівництву об'єктивно як чесна основа для негайного розроблення антикризового плану.

Висновки

Володіння потужною методологією прикладних соціологічних досліджень є не просто факультативною навичкою, а абсолютно необхідною, невід'ємною складовою сучасної інженерної та управлінської освіти за спеціальністю «Будівництво та цивільна інженерія».

Анкетування, глибинні інтерв'ювання та системний аналіз громадської думки дозволяють майбутнім лідерам будівельного ринку трансформувати абстрактні емоційні скарги мешканців або інтуїтивні припущення виконробів у точні, математично вимірювані дані. Сучасний керівник девелоперської компанії використовує соціологічний інструментарій не для галочки чи формальної звітності, а для вибудовування глибокої, ефективної комунікації з інвесторами, створення здорового, резильєнтного психологічного клімату в трудовому колективі та забезпечення найвищих світових стандартів якості будівельних послуг, незмінно керуючись принципами академічної доброчесності та високої професійної етики.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ 8

1. У чому полягає принципова різниця між розвідувальним, описовим та аналітичним соціологічним дослідженням у практиці девелоперської компанії?
2. Що таке «репрезентативність вибірки»? Наведіть приклад того, як неправильно сформована вибірка може призвести до збитків при проєктуванні житлового комплексу.

3. Охарактеризуйте структуру класичної соціологічної анкети. Чому використання вузького будівельного жаргону в запитаннях для клієнтів вважається грубою помилкою?
4. Що таке індекс лояльності NPS (Net Promoter Score)? Як він розраховується і про що свідчить переважаання «критиків» серед покупців нерухомості компанії?
5. Поясніть принцип «анонімності та конфіденційності» (згідно з кодексом ESOMAR) під час проведення внутрішнього опитування робітників щодо корупції та порушень техніки безпеки на будівельному об'єкті.

ЛЕКЦІЯ 9. СОЦІАЛЬНА СТІЙКІСТЬ, ІНКЛЮЗИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА АДАПТАЦІЯ ДО ЗМІН У КРИЗОВИХ УМОВАХ (TRAUMA-INFORMED ПІДХІД)

Вступ. Соціальна інженерія та резильєнтність будівельної індустрії в умовах відбудови

Для здобувачів фахової та вищої освіти за спеціальністю 192 «Будівництво та цивільна інженерія» поточні глобальні та національні виклики безпрецедентно жорстко диктують принципово нові вимоги до управлінської та інженерної компетентності. Сучасне будівельне підприємство, девелоперська компанія чи архітектурне бюро функціонують в умовах перманентної, екстремальної турбулентності: глибокі економічні кризи, руйнування логістичних ланцюгів постачання будматеріалів, масові міграційні процеси (відтік робочої сили) та, найголовніше і найтрагічніше, катастрофічні наслідки воєнних дій.

У таких екстремальних, непередбачуваних умовах здатність головного інженера чи керівника проєкту просто утримувати технічну базу (кранове господарство, бетонозмішувальні вузли) є абсолютно недостатньою; критичним, екзистенційним стає вміння зберігати людський капітал — робітників, виконробів, проєктувальників. Формування незламної соціальної стійкості колективу на будмайданчику, побудова безбар'єрного інклюзивного середовища та обов'язкове впровадження управління, обізнаного з травмою (trauma-informed підходу), стають не просто етичними, гуманітарними імперативами, а суворими базовими стандартами безпеки та фізичного виживання всієї будівельної галузі держави.

Розділ 1. Соціальна стійкість (резильєнтність) будівельної організації в умовах кризи

У сучасній соціології та організаційній психології концептуальне поняття соціальної стійкості (резильєнтності) визначається як здатність соціальної системи (особистості будівельника, трудового колективу бригади, будівельного тресту чи суспільства загалом) витримувати колосальні шоківі впливи, гнучко адаптуватися до деструктивних змін, швидко відновлювати свої базові виробничі функції та невпинно продовжувати розвиток після руйнівних кризових подій.

Для будівельного підприємства чи девелоперського проєкту організаційна резильєнтність складається з кількох нерозривно взаємопов'язаних рівнів:

1. **Індивідуальна стійкість працівників:** Здатність кранівників, монолітників, інженерів технагляду та виконробів зберігати найвищу професійну концентрацію, холодний розум та працездатність в умовах хронічного, виснажливого стресу (наприклад, під час безперервних нічних заливок бетону в умовах постійних блекаутів, повітряних тривог

або виконання монтажних робіт на інфраструктурних об'єктах у зонах підвищеного ризику обстрілів).

2. **Групова (колективна) стійкість:** Рівень довіри та згуртованості комплексної будівельної бригади чи відділу проектування. Згідно з соціологічними дослідженнями, колективи з високим рівнем органічної солідарності та взаємодовіри (де кожен страшує колегу на висоті) значно швидше та ефективніше долають руйнівні наслідки криз, уникаючи токсичних внутрішніх конфліктів та паніки.
3. **Інституційна стійкість:** Здатність вищого керівництва будівельної компанії швидко переформатовувати логістичні маршрути доставки матеріалів, оперативно знаходити альтернативні джерела постачання дефіцитних комплектуючих та гнучко адаптувати графіки виконання будівельно-монтажних робіт без втрати керованості об'єктом та без порушення ДБН.

Головним, найбільш підступним ворогом резильєнтності є соціологічний феномен соціальної аномії — стан тотального нормативного вакууму, розгубленості та зневіри в колективі. Відповідно, першочерговим завданням керівника-інженера є забезпечення чіткої, безперервної комунікації, підтримка жорсткої дисципліни через соціальну справедливість та надання працівникам відчуття повного контролю над безпековою ситуацією на своєму робочому місці (в котловані, на риштуваннях чи в офісі).

Розділ 2. Інклюзивне середовище на підприємствах будівельної індустрії

Інклюзія (включення) у сучасному соціологічному вимірі — це стратегічний процес збільшення ступеня участі всіх без винятку громадян у соціумі, що категорично передбачає усунення штучних бар'єрів та створення умов для рівноправного доступу до суспільних благ, зокрема до гідної, високооплачуваної праці, незалежно від стану здоров'я, віку, статі чи соціального статусу.

У сфері цивільної інженерії та архітектури інклюзивне середовище традиційно, але вузько розглядалося переважно через призму створення безбар'єрного житлового простору для майбутніх мешканців (проектування пандусів, тактильної плитки, розширених ліфтових кабін для маломобільних груп населення). Однак сьогодні, в умовах повоєнної відбудови, фокус невідворотно зміщується на внутрішню корпоративну інклюзію — радикальну адаптацію робочих місць безпосередньо на самих будівельних підприємствах.

Пріоритетні, невідкладні напрямки розбудови інклюзивного середовища в будівельних компаніях:

- **Фізична безбар'єрність виробничих та адміністративних площ:** Модернізація штабів будівництва, побутових містечок для робітників, офісів проєктувальників та санітарно-побутових приміщень для забезпечення вільного доступу інженерно-технічних працівників із порушеннями опорно-рухового апарату (включно з досвідченими інженерами-ветеранами, які зазнали важких поранень чи ампутацій на фронті, але зберегли свій колосальний інтелектуальний потенціал).
- **Ергономічна адаптація на майданчику:** Активне застосування спеціалізованих підйомних механізмів, промислових екзоскелетів для кардинального зменшення фізичного навантаження мулярів та монтажників, впровадження спеціального програмного забезпечення з голосовим управлінням для розробки BIM-моделей, що

дозволяє повноцінно залучати до роботи фахівців із різними фізичними та сенсорними можливостями.

- **Соціально-психологічна інклюзія:** Жорстка, безкомпромісна протидія стигматизації. Формування такої організаційної культури на підприємстві, у якій фізичні відмінності чи бойовий досвід розглядаються не як недолік чи тягар, а виключно як прояв розмаїття (diversity), що робить компанію сильнішою і збагачує професійний досвід колективу.

Розділ 3. Trauma-Informed підхід (підхід, обізнаний з травмою) в управлінні будівництвом

Масштабні соціальні потрясіння, руйнівна війна, втрата близьких людей, знищення житла або вимушена міграція призводять до масової колективної та глибокої індивідуальної психологічної травматизації нації. Травма фізіологічно і психологічно впливає на когнітивні здібності людини: різко знижується концентрація уваги, підвищується дратівливість, можуть виникати неконтрольовані флешбеки або панічні атаки. На будівельному майданчику, де робота нерозривно пов'язана з величезною кількістю джерел підвищеної, смертельної небезпеки (робота на висоті, багатотонний рухомий склад, підйомні крани, відкриті котловани, високовольтні мережі), ігнорування психологічного стану працівників є злочинним і неприпустимим.

Trauma-informed підхід — це інноваційна організаційна парадигма, яка зовсім не передбачає, що виконроб чи головний інженер має раптово стати кваліфікованим психотерапевтом. Вона вимагає, щоб усі управлінські та виробничі процеси вибудовувалися з чітким, свідомим розумінням того, що будь-який працівник у бригаді може мати важкий невидимий досвід травми.

Базові принципи trauma-informed підходу, суворо адаптовані до будівельної галузі (відповідно до методології кризового організаційного менеджменту):

1. **Безпека (фізична та емоційна):** Створення максимально передбачуваного графіка роботи на об'єкті. Чіткі, спокійні інструктажі з техніки безпеки без крику. Усунення на виробництві непотрібних різких звуків (де це бодай технологічно можливо), які можуть слугувати травматичними тригерами (наприклад, попередження бригади про заплановане скидання металобрухту чи вибухові роботи, що можуть нагадувати артилерійський обстріл).
2. **Довіра та прозорість:** Управлінські рішення керівництва (наприклад, зміна підрядника чи затримка матеріалів) мають прийматися відкрито. Керівник-інженер повинен чесно пояснювати мотиви своїх розпоряджень (наприклад, чому необхідно терміново залити бетон сьогодні вночі), щоб не створювати деструктивного відчуття безпорадності та обману у підлеглих.
3. **Підтримка рівних (Peer support):** Активне заохочення неформальної, братерської взаємодопомоги в будівельній бригаді. Впровадження інституту наставництва, коли інженер-ветеран, що вже успішно пройшов професійну адаптацію, стає ментором і допомагає новоприбулому співробітнику з бойовим досвідом інтегруватися в мирний процес.
4. **Співпраця та взаємність:** Відмова від жорсткого авторитарного диктату там, де це прямо не загрожує безпеці робіт. Делегування повноважень та спільне прийняття

рішень щодо організації безпечного робочого простору на поверсі чи в побутовому містечку.

5. **Розширення прав і можливостей (Empowerment):** Допомога працівникам у відновленні втраченого контролю над власним професійним життям. Визнання їхнього унікального досвіду виживання, сильних сторін та надання можливостей для перекваліфікації (наприклад, навчання колишнього штурмовика професії оператора сучасного дрона для геодезичної зйомки об'єктів).

Розділ 4. Соціокультурна адаптація ветеранів на будівельному виробництві

Окремим, пріоритетним і надзвичайно важливим завданням сучасного українського суспільства є гідна реінтеграція ветеранів у цивільний ринок праці. Галузь будівництва та цивільної інженерії має колосальний, невичерпний потенціал для цього, оскільки багато військовослужбовців (наприклад, військові інженери, сапери, логісти) здобули унікальний, безцінний досвід зведення фортифікаційних споруд, експлуатації складної техніки та управління людьми в екстремальних бойових умовах.

Процес соціально-виробничої адаптації ветеранів на будівництві включає:

- **Визнання кваліфікації:** Юридична та фактична трансформація військово-облікових спеціальностей (сапер, інженер понтонних переправ, медик) у високотребовані цивільні компетенції (спеціаліст з демонтажу та вибухових робіт, інженер-мостобудівник, фахівець з охорони праці та першої допомоги на великих інфраструктурних об'єктах).
- **Запобігання стигматизації:** Системна психологічна робота з усім трудовим колективом для руйнування шкідливих стереотипів щодо «посттравматичного синдрому». Ветерани — це не «проблема», яку треба жаліти чи вирішувати, а потужні носії видатних лідерських якостей, неймовірної стресостійкості та високої відповідальності, які є надзвичайно цінними для будь-якої будівельної компанії.
- **Гнучкість кадрової політики:** Надання можливості гнучкого графіка або додаткових, гарантованих днів відпочинку для проходження планової медичної чи психологічної реабілітації без найменшої втрати робочого місця чи доходу.

З соціологічної точки зору, успішна трудова реінтеграція ветерана в будівельну галузь є найпотужнішим «соціальним ліфтом» та ключовим інструментом повернення особистості до повноцінного цивільного життя, що ефективно запобігає маргіналізації та соціальній ізоляції героїв.

Висновки

Стійкість, безпека та ефективність інфраструктури та будівельної індустрії в умовах сучасних руйнівних викликів визначається не лише якістю бетону, металоарматури чи цегли, але й міцністю та соціальною надійністю людських зв'язків. Глибоке усвідомлення майбутніми інженерами, архітекторами та керівниками принципів інклюзії та неухильне впровадження trauma-informed підходу є свідченням їхньої найвищої професійної етики та управлінської зрілості.

Створюючи безбар'єрне середовище на будмайданчиках, віддано підтримуючи ветеранів та вибудовуючи резильєнтні, психологічно безпечні трудові колективи, фахівці спеціальності

«Будівництво та цивільна інженерія» виконують надважливу соціальну функцію. Вони не просто зводять будинки, мости чи заводи; вони беруть безпосередню, фундаментальну участь у духовному зціленні суспільства та його масштабній повоєнній розбудові на непорушних засадах гуманізму, соціальної справедливості та взаємоповаги, що є єдиним надійним фундаментом стійкої демократичної європейської держави.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО ЛЕКЦІЇ 9

1. Що таке соціальна стійкість (резильєнтність) будівельної організації і з яких трьох нерозривних рівнів вона складається?
2. Поясніть різницю між традиційним розумінням інклюзії (як пандуса для клієнтів) та сучасною внутрішньою корпоративною інклюзією безпосередньо на будівельному виробництві.
3. У чому полягає сутність trauma-informed підходу (обізнаності з травмою) для виконроба чи начальника ділянки? Які виробничі чинники на будівництві можуть виступати травматичними тригерами?
4. Охарактеризуйте п'ять базових принципів trauma-informed підходу, застосованих до будівельної галузі. Як принцип «довіри та прозорості» запобігає паніці в бригаді?
5. Які існують ефективні соціологічні та управлінські механізми адаптації і реінтеграції ветеранів війни в цивільні будівельні компанії без їхньої стигматизації?